

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издаје два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТИЛАТА СЕ ПЛАЋЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије.

А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

IV СВЕСКА

У Београду 28. Фебруара 1886.

ГОДИНА VII

Постављења и разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављен је:

у вишој женској школи:

г. *Никола Божић*, протоколиста београдске епархијске конзисторије за хонорарног предавача науке хришћанске у сва 3 одељења I разреда 21. Фебруара 1886. године.

II Разрешен је:

у јагодинској нижој гимназији:

г. *Стеван Јевтић*, учитељ немачког језика, 23. Фебруара 1886. год. по молби.

Постављења управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

Постављен је:

г. *Вукашин Глишић*, учитељ II, III и IV разреда школе делиградске, у округу алексиначком, за управитеља исте школе, 21. Фебруара 1886. год.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављен је:

у алексиначком округу:

г. *Антоније Лукић*, бивши учитељ, за заступника учитеља I разреда школе делиградске, 21. Фебруара 1886. год.

II Премештени су:

у пиротском округу:

г-ђица *Милица Цонићева*, учитељица I одељења II разреда мушке школе пиротске, у II разред женске школе у Пироту, 8. Фебруара о. г. по потреби.

г. *Василије Живковић*, учитељ школе станичанске, у I одељење II разреда мушке школе пиротске, 8. Фебруара ове године по потреби.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Драга Пантелићева*, учитељица I и II разреда мушке школе лешничке, округа шабачког, у I разред женске школе горњо-милановачке, 3. Фебруара о. г. по молби.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Трифун Павловић*, учитељ школе вукоњске, округа ваљевског, у II одељење III разреда школе пожешке, 18. Фебруара о. г. по потреби.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Јелисавета Стојићевевићка*, учитељица школе брестовачке, у Николичево, 10. Фебруара о. г. по молби.

III Разрешен је :

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Газрило Поповић*, привремени учитељ школе стојничке 5. Фебруара ове год. по молби.

У м р л и :

г. *Лазар Благојевић*, учитељ III и IV разреда школе шутачке у рудничком округу, преминуо је 17. Децембра 1885. године у чачанској болници.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССИ

29. Јануара 1886. год. у Београду

Били су: за председника најстарији члан : *Ј. Пецић*; редовни чланови : *Др. Н. Ј. Петровић*, *Љуб. Ковачевић*, *Ђ. Козарац*; Драг. *Плајел*; ванредни чланови : *Јев. Ђорђевић*, *Јов. Ђорђевић*, *Др. В. Банић*, *Борислав Тодоровић* и *Лазар Обрадовић*.

Пословођа *Мил. Марковић*.

I

Прочитан је и примљен записник 300-ог састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11. ов. м. ШБр. 789, којим се тражи мишљење Главног Просветног Савета о томе: да ли би било корисније и целесходније укинути полагање годишњих испита у средњим школама и питање о годишњим испитима регулисати на каквој претјачицијој и сувременостијој основи.

Писмо г. министра просвете гласи :

Главном Просветном Савету.

Познато је Главном просветном Савету, да се у нашим средњим школама од њиховог постанка држе сваке године годишњи испити.

Некада су се држали и полугодишњи испити па су они укинати, а остали само годишњи. Ови годишњи испити по средњим школама. односе много времена које би се могло корисније употребити на предавање, целокупно понављање и заокружљивање појединих наставних предмета. Међу тим, користи од годишњих испита врло су незнатне и сумњиве и, не узимајући у рачун драгоцено време, које се изгуби око испита годишњих, све остале добре стране испита даље би се такође са строга педагошког гледишта критиковати. Нема сумње, да су овакви годишњи испити једна обична узакоњена формалност, на коју смо се ми дугом практиком навикли па нам с тога изгледа као врло потребна и корисна те не можемо тако лако да се приволимо каквој новој сувременој пракци, која је у другим напреднијим земљама прилично одавно одомаћена. Нека се узме само у обзир значење, које се даје испитним оценама у сравањењу са месечним оценама, па ће се увидети да је исто претерано и неприродно јер једна испитна оцена вреди онолико, колико све оцене скупа преко године.

Мислим, да није потребно да наводим још и друге разлоге, који не иду у прилог оваквом

држању годишњих испита, какви су данас код нас. С тога сам слободан исказати своје мишљење, да би може бити целисходније и корисније било укинути годишње испите бар за оне ученике, који имају *одличне, врло добре и добре* оцене преко године.

Ако би се Главни просветни Савет начелно слагао са овим предлогом о укидању годишњих испита, онда ми је част позвати га да изводи о овоме питању размислити и дати ми своје мишљење о томе:

1. Како би се месечним оценама могао подићи значај у погледу што веће правичности и колико би ту могли бити од користи што чешћи *писмени испити*?

2. Да ли треба задржати годишње испите за оне ученике, који у резултату свих месечних оцена на крају год. имају из појединих наставних предмета оцену два или један, и кад би им се могло допустити да те испите полагају?

3. Из колико би се предмета с двојкама могло допустити полагање годишњег испита а са каквим би се белешкама опет могао оставити ученик да понавља разред, без икаквог годишњег испита?

4. Какав би се значај дао испитној белешци према годишњим белешкама оних ученика, којима се буде допустило, да полагају годишњи испит, и

5. Би ли онда требало задржати поновне испите, који су се до сада држали у почетку нове школске године или би их требало са свим укинути?

Главни Просветни Савет изводеће ми доставити своје мишљење о свим напоменама, а исто тако казаће ми и своје начелно гледиште и разлоге о питању које је овим актом мојим покретно.

ПБр. 789.

29. Јануара 1886. год.
у Београду

Министар
просвете и црквених послова,

СТЕВ. Д. ПОПОВИЋ

Одлучено: да се ово питање упути комисији којој је раније поверено и питање о преустројству средњих школа с тим, да комисија ово питање расправи засебно и пре питања о преустројству средњих школа и да Савету о истоме своје мишљење поднесе.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 28 пр. м. ПБр. 714, којим се тражи мишљење Главног Просветног Савета о томе: може ли се допустити Мијаилу Величковићу, који је свршио реалку и одлично положио испит зрелости да може у Великој школи приватно полагаати испит из Латинског Језика и добити сведоџбу која му је потребна, да би могао бити примљен за редовног студента на медицинском факултету у Бечу.

Одлучено: да му се може допустити да полагае приватно испит зрелости из Латинског језика у гимназији београдској кад се буде јавио и то пред истом комисијом која је била одређена за испит зрелости у прошлој школској години.

IV

Прочитан је извештај гг. Јосифа Маринковића и Јосифа Слободе о сведоџбама г. Карла Матејке, хоровође смедеревске певачке дружине и Главни Просветни Савет на основу извештаја

Одлучио је: да г. Карло Матејка има довољну квалификацију за учитеља музике и нотног певања у средњим школама.

V

Прочитан је „програм из женског ручног рада“ за ниже гимназије и пошто има погрешака у језику и у терминима — називима — то је Главни Просветни Савет одлучио: да се умоли г. Љуба Ковачевић управитељ учитељске школе да овај програм прегледа и да у њему исправи погрешке оваке врсте.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК СССП

5. Фебруара 1886. год. у Београду

Били су: *потпредседник* арх. Н. Дучић; *редовни чланови*: Ј. Пецић, др. Н. Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац; *ванредни чланови*: Лев. Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, др. В. Бакић, Никола Стајевић и Лазар Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 301 састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 3. ов. м. ПБр. 929, којим се шаљу Главном Просветном Савету богословске теме за писмене радове професорских кандидата заједно са рефератом г. Јанићија Поповића професора, коме су ове теме на преглед и оцену упућене биле и позива се Савет да ово питање о богословским темама реши.

Прво је прочитан реферат г. Поповића, који гласи :

Господину Ректору Богословије

Богословске теме за писмене радове професорских кандидата, које сте ми јуче, по наредби г. Министра, на преглед и оцену послали, ја сам размотрио, и овде означајем оне које би предложио да се другима замене, или да се, као сувишне, изоставе.

Узимам:

1. групу под бројем XVII.

Тамо год бр. 1. налази се тема из Догматике која гласи : „*Происхођење св. Духа са апологетичким разматрањем науке католичке цркве о овоме догмату.*“

Ова тема, и ако садржи у себи један од најважнијих предмета Догматике, опет зато, она не би толико послужила цели, ради које се на израду даје, колико би друга која много мања по значају. Јер ова тема толико је већ обрађивана у свету богословском, да није скоро остало места за даље кретање и ново, самостално обрађивање. А писменим радовима професорских кандидата у томе и јесте задатак, да покажу писца, какав је он колико по знању, толико и по способности да може и своје погледе у област науке уносити.

Зато би дакле био мњења, да се ова тема замени другом, која би цели, боље одговарала. —

Но и о догматичној теми под бр. 2. не могу се ништа боље изјаснити. Она стоји са свим противуположено према оној првој. Јер докле у првој писац не би имао ништа друго да ради, до само да преписује и приређује израђени материјал других, дотле у другој, он се баца на пусто и магловито поље научних хипотеза, у борби са којима он би само бесплодан труд улагао. Та друга тема

гласи : „*Створење васељене с апологетичким разматрањем природњачких мишљења о несугласности Мојсејеве Историје о створењу са природним законима.*“

Ја дакле и ову тему, као богословску, не би предложио, јер не одговара ни цели богословској, ни цели за коју је састављена. Учење Мојсејово о створењу света има свој тајанствени значај и карактер, и, као предмет вере, не може се доводити у упоређење са назорима светске науке, која на себи своје особите знаке носи. А, ако су се у овакав рад и упуштали неки већи умови, опет за то — он не може бити препоручен за младе кандидате, који тек сада кушају своју зналачку снагу, и који, за то, могу бити у опасности да радећи — ништа не ураде.

2. Група под бројем XVI.

У овој групи предложио би само да се изостави тема из Омилитике под бр. 2, јер она садржином својом обухвата целу скоро ову науку, а не један само моменат, или један предмет, који би се у облику расправе могао обрађивати.

3. Група под бројем XI.

И у овој групи нашао сам једну тему која није по својству теме састављена, а то је она под бр. 1, која гласи :

„*Борба хришћанства противу јудејства и многобоштва за свој опстанак.*“

Овако исказана тема не садржи у себи ништа мање, но цео предмет Историје Хришћанске. Јер „борба хришћанства противу јудејства и многобоштва за свој опстанак,“ јесте то исто што и његов живот и развиће ; а то је предмет целе његове Историје.

Група под бројем VI.

У овој групи нашао сам једну тему *врло оскудне садржине*, а то је она из црквеног богословља под бр. 2. која гласи :

„*Облик хришћанскога храма.*“

У овако исказаној теми не могу се претпоставити никакви други захтеви до само — *опис храма*, где рад сам по себи, не би могао бити ни тежак ни велики, нити би, као такав, давао много доказа о пишчевој способности за већу умну саморађу.

Мњења сам дакле да се ова тема изостави или да се другом, обилнијом замени. —

У овој истој групи, а за руски језик и књижевност, нашао сам две теме *које нису*

нове, а то су ове под бр. 1 и 4. Оне су пређе дате биле од професора Срећковића и Кулаковског, а сада се овде по ново истављају. Једна од њих истоветна је и по самој редакцији са старијом.

1. Фебруара 1886. г.
у Београду

Професор Богословије,
ЈАНИЋИЈЕ ЈОПОВИЋ

По прочитању реферата Главни Просветни Савет одлучио је: да се богословске теме за професорске кандидате пошљу професорском Савету богословије заједно са примедбама и мишљењем, које је у прочитаном реферату исказано и да се професорски савет умоли, да он све теме прегледа и по потреби сузи прошири или новима замени и да их по томе Савету врати.

III

Прочитан је реферат др. г. В. Бакића о „земљопису за IV р. основних школа“ од г. В. Карића професора:

За овим је прочитан реферат о истоме делу од г. Љубе Ковачевића.

По прочитању оба реферата повела се у Савету дебата о овоме делу на основу примедба споменутих у рефератима и том приликом изнете су још и друге нове примедбе, мисли и опаске. Пошто је дебата доста дуго трајала, те се није имало кад да дође до споразума у свим главнијим питањима, то је главни просветни Савет, сматрајући ову ствар као важну, одлучио: да се коначна одлука о овоме делу остави за други састанак.

С тим је састанак закључен.

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

за 1884-85 школску годину

XIII

Ниже гимназије у Горњем Милановцу

Господину министру просвете и црквених послова

Подносим у понизности господину министру извештај о гимназијској реалци горњомилановачкој за школску 1884—85. годину.

1. У почетку школске године уписало се у оба разреда 43 ученика и то: 35 ученика и 8 ученица. У појединим разредима било је: у I разреду 21 ученик и 5 ученица, а у II 14 ученика и 3 ученице.

У току школске године дошла су из других завода 2 ученика, 1 из I а 1 из II разреда, а оставили су школу из разних узрока 3 ученика из I и 1 из II разреда.

Школску је годину довршило и полагало испите у I-разреду 19 ученика и 5 ученица, а у II 14 ученика и 3 ученице.

Од ових ученика и ученица прешло је у старије разреде и то: из I у II 17 ученика и 4 ученице, из II у III 13 ученика и 3 ученице.

Успех у наукама био је овај: одличних 2 у I и 4 у II, врло добрих 10 у I а 5 у II, добрих 9 у I а 7 у II и слабих 3 у I и 1 у II разреду.

По владању било је по разредима: „примерног“ 21 у I и 14 у II разреду, „врло доброг“ 3 у I, и „доброг“ 3 у II разреду. озбиљних случајева непослушности није било.

2. Ни ове године нису се могли постићи посве повољни резултати у настави из истих узрока које сам у моме прошлогодишњем извештају напоменуо. Наставници су се истина старали да исцрпу сав материјал одређен за поједине предмете наставним програмом, и у томе су успели, те су тако сви предмети свршени много пре испита. Заосталим пак временом наставници су се користили, да се

изучено још боље утврди, а теже партије поново објасне.

Ручне књиге ученицима биле су само оне, које је министарство просвете за такве препоручило. Изузетак у овоме био је само код геометријског цртања, које је предавано по књизи Јов. Дерока.

3. Тешкоћама, што је наставницима историјско-филолошких предмета пало у део да предају природно-математичке предмете у недостатку природњака, придружиле су се у започетој школској години и нове тешкоће, што се за предавање физике у ов. школској години, а за Хемију до године, нема ама баш никаквих апарата. Истина, ова је се школа, много благодарећи данашњем господину министру просвете и особитој заузимљивости овдашње општине, тек ове године и повисила од гимназ. реалке на нижу гимназију, па у таком кратком времену нису се ни могли потребни апарати набавити, али је потписати ипак слободан, да се овом приликом користи, те да обрати пажњу господина министра на овај недостатак, молећи га, да се за отклањање ових тешкоћа постарати изволи.

Школска је библиотека са делима, али само по струци историјско-филолошкој, доста заступљена. Врло би добро било, кад би министарство просвете при пошљању дела за ову библиотеку поклонило од сада више пажње делима по струци природно-математичкој, те би се тако дела по струкама изравнала. Узрок пак овој неједнакости лежи највише до старешина ове школе, који су по већој части били историци, па су се, разуме се, при тражењу књига од министарства, само за своју струку заузимали.

4. Школска је зграда доста удобна, по у њој су се могла сместити само три разреда. За потпуну нижу гимназију општина је ова уз припомоћ округа пристала, да на лето удобну зграду за гимназију подигне.

Бр. 172.

14. Децембра 1885. год.
у Гор. Милановцу.

Заступник директора
предавач,

Ђ. ЂРВАВАЦ

ИЗВЕШТАЈИ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

О ИСПИТИМА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

за 1884-85 школску годину

XI ИЗВЕШТАЈ

**Јове Миодраговића о основним школама
у округу београдском**

*Господину министру просвете и црквених
послова*

На крају ове школске године изводели сте ме одредити за надзорника основних школа у округу београдском, и сада ми је част поднети вам извештај о целокупном стању

јавне наставе и васпитања у овоме округу за ову годину.

У засебним прилозима, ја сам поднео све податке, које сте тражили вашим упутством ПБр. 4775 од 16. Маја ове године, и који су нужни министарству за његово даље поступање у овоме послу. А овде ћу, у овоме општем делу свога извештаја, имати части да кажем што повише о самој настави школској: о духу који веје данас у њој, о методама које владају данас по нашим оновним школама, и о томе, колико је данас и како,

после старинске методе прута и застрашавања, појмљена и гајена она страна, којој данас више придају пажње но и самој настави, а то је васпитна страна.

Нема сумње, господине министре, да је велика разлика између онога како је било у основним школама пре 15—20 година када смо ми у њој учили и овога како је данас у њима. Ако је Србија на свима странама свога живота чинила оваки напредак као у основној настави, онда јој се тај брзи напредак има само честитати. Нема оне укочености, ограничености и пустога механизма, који је окивао младе духове, нема више онога беснога пуштахилука који је био у обичају код старих наставника, а који је лично пре на све, но на васпитање. Настава је данас пошла правцем рационалним, путем по коме се не оптерећује само памћење, него се развија и свест и моћ мишљења у деце и гледа се, да оно, што деца науче, постане права својина њина те да се навикавају да је примењују и живе по њој. И средства су данас куд и камо одмакла од старих и боље појмили свој посао, који им је у образовној згради народној пао у део.

Но, при свем том, ми још далеко стојимо од идеала, коме треба да се приближимо, и онога ступња висине и развитости основне наставе, који је у данашњих великих образованих народа. Нешто немогућност да се на једној страни отидне сувише далеко без развитка по другим странама народнога живота, нешто стратпутице и настраности, које се свуда опажају при судару два разна правца учинили су, да су многе наше лепе жеље и напрезања остала безуспешна и разлила се по старинској утрини као кап млека у мору. Наше основне школе личе данас на младића, који је све што зна научио напамет из књиге, без разумевања; па се сад појавила потреба да то разуме, и ставио му се захтев да чини употребу од тога свега, а он не зна; ово ново није постигао, а оно старо почео да заборавља, па се сада налази на једној средини веома непоузданој. Нема сумње, да ће се овај младић, почевши један пут да се служи својом свешћу, развијати од сада све више у том правцу, док му најпосле он не постане најјачи и скоро једини. А стари ће се исто онако поступно

губити, као што је и нови поступно овлађивао.

Што прво данас пада у очи у основним школама, то је, господине министре, *натрианост* предмета. Нешто све разгранатији живот наш и напредак појединих наука, нешто већи захтев од основне наставе, учинили су да се у основну школу, место пређашњег читања, писања и рачунања, унело толико разних предмета научних, да је, у мало невештија наставника, начињена права збрка и хаос један од наставнога материјала, и да је главни задатак основне наставе којекаким споредностима сасвим потиснут са свога места. Задатак старе основне школе био је: да научи децу лепо читати, писати, рачунати и Богу се молити. И она је овај свој задатак постизала истина не добрим путем али много боље него што га постиже данас. Данас се проширио задатак основне школе и оће се, да основна настава одиста буде основна и да да основице из свих, барем могућих, наука и вештина, те се тако натрпало и сувише наставнога материјала у њу. Но сразмерно томе захтеву није се учинио и други напредак на другој страни, те да овај проширен захтев не постане немогућан и илузориан. Није се у тој мери развијала ни спрема наставничка, а па првом месту литература школска, која би била прави путовођа и која би учинила, да стари наставници појме друкчије свој положај и задатак а нови пођу даље од обичне рутине школске, у коју се само уведу. Отуда је дошло, да се данас од основне школе тражи много, а она даје мало. Отуда се чини, да је у основну школу данас унето свашта, а она не постиже ништа. И то јој је *ионајлошија страна*.

Није се појмило, да основна настава треба да да своје основе у некој хармониској јединици, органској целини, придајући свакоме предмету његову релативну вредност, а да увек има на уму главни задатак основне наставе, оно рад чега је основна школа и поникла, а то је: *читање, писање и рачун*. Ова се три *главна* задатка некадање основне школе ни данас нису променила. Само је промењен захтев у *какви* онога што има овде да се постигне и *пут* (метод), којим ваља да се постиже. Жалосно је одиста видети, како су по многим школама ове три

вештине и науке, основице свима другима, потиснуте у напред тако, да су се готово изгубиле, а место њих дошли пси, мајке, курјаци, кукута и буква, сви делови човековога тела, — го опис природних тела, које деца и сама донесу од куће у школу; живот поједних светитеља, што често и старији свештеници не знају.

Поред ове натрпаности у предметима онажа се одмах и натрпаност у разредима. Одиста, господине министре, ваљало би *један пут озбиљно размислити о овоме*. Од толиких да не речем свих, настаника основних школа по седима чуо сам, да нема веће тегобе и теже сметње данас у основној школи која пречи да се постигне онаки и онолики успех како би и колики би се желео од основне школе, као што је та: што *један* учитељ има два, три, четири па и више разреда. Ту је сав рад, и сам сам се о томе уверио, тако површан и плитак, па ма како да изгледа сјајан, да му ја проричем највише *3—4 године живота*. За онолико дакле за колико се и научио, највише, он ће се и заборавити. О овоме нас уверава и горко искуство, да у местима у којима постоји школа од 15—20 година, немамо писмена човека!

Знам врло добро да овака пракса постоји и у Немачкој и по другим земљама. Али разлика је измеђ Немачке, где постоји обавезна настава за свако дете мушко и женско, те се сваке године морају примати деца у школу, и нас, где се чисто под морање „упише“ онолико ђака колико може да стане у школску зграду, која је често испод критике. Разлика је најпосле и у спреми наставничкој и у осталим условима за рад школски. И мени се одиста чини, господине министре, да у данашњим приликама нашим никако не би морао да има један учитељ више од једнога, највише два разреда. То бисмо учинили најкраће *не уписујући децу у школу сваке године*, већ само онда кад старије коло сврши или кад се постави нов учитељ. То бисмо учинили најјевтиније, без наре једне трошка без штете за број школоване деце а у велику корист саме наставе оне деце која буду школована. Ја сам уверен да наше основне школе само тако могу постићи трајан успех истински користан, и повратити изгубљени кредит у народу. Дирало ме је јако на више

места кад изиђу наивни родитељи па се обрете за испис ђака мени, па на моје питање зашто? одговоре: „Па, господише, четири године је ишло, па ништа не зна; неће ни ове“... Наше је да се ми постарамо да основне школе буду тако, да народ и родитељи *увиде* да имају *вајде* од њих, па ће се и они сами отимати за њу; а то ћемо учинити само тако ако успех буде трајан, сталан и сигуран, и ако настава по својој садржини буде така, да ће васпитаницима својим требати на сваком кораку. А с толико разреда и предмета у један пут, да наставник нема кад ни из једнога честито да се спреми ни из једне године ни једнога дана, с четвртима и 20 минута рада на једном предмету наставном дневно богме се не постиже трајан успех, па ма како материја наставна била пробрана. Много ме, искренији и бољи, наставници уверавају да успех не би био ни оволики, да на селу нису срећне прилке: те су деца мирна и трудољубива и нема сата, него се ради од изласка до заласка сунчевога. . . .

Господине министре! Док се год стане снага наставничка, овако још слаба и нејака цепати на оволике предмете и оволике разреде, па се још оптерећавати оволиким административним пословима око изостанака ђачких и приморавања појединих родитеља да шаљу своју децу у школу, основна настава тешко да ће нам икад дати оно што ми данас очекујемо од ње.

Кад сам вам изложио ово опште стање ствари у основним школама, нарочито сеоским, биће вам сада појмљиво и оно што ћу вам рећи о настави из појединих предмета.

Настава из матерњег језика у основној настави има три цели; *теоријску, практичну и националну*. Теориска је да се, као и у осталим предметима, сазнају чисто научне и логичне истине, које владају у оним појавама људских радња, које се зову говор, и да се оне утврде у дечијем духу. Практична је, да се развија тај говор у деце, да се навикавају лепим причањем да слушају, да мисле и прате догађаје идеално, да саме говоре, причају, и да изуче две вештине надвештинама: читање и писање. Национална је, да се матерњи језик што боље шири и утврђује, те да се одупире навали стран-

ских, можда културних, језика, задобија у се и друге народе и потпомаже одржање народности.

Ни једна од ових цели није постигнута како ваља. По методи природног развијања она *друга цел* ваљало би да дође *на прво место*, па за тим она прва. Трећа је скуп обеју. По нашим основним школама још данас иде изврнутим редом. Настава из језика српскога појима се тако, да се више пажње поклања првој страни него другој, и да она пре и долази. Старије је и пре се гледа да деца изуче граматiku, и шта је то „именица,“ „глагол,“ „придев,“ „замена,“ „прилог“ итд. него да науче да лепо слушају, памте, мисле, причају, говоре, читају и пишу. На толико места сам нашао где деца III и IV па и II разреда, „анализирају“ све граматичке делове говора, а од лепога читања с разумевањем, од причања (говорења) и тачнога испитивања својих мисли ни помеча нема. А како је ово анализа, у ово доба узраста детињег, то је лако појмити. На тај начин не постигне се ни прва ни друга. Друга не само што треба да дође пре по природноме развићу дечијем, него она је и много важнија. Од ње имамо сву корист. Прва је само посредно корисна, што развија моћ размишљања и тачну логику у деце. И оној трећој цели прва доприноси веома мадо. Ваља дакле да наставници појме ову двоструку или троструку цел језичне наставе и ред којим оне иду у основној настави. А нарочито да се поклати особита пажња *читању*, да оно буде брзо, лепо, и потпуно с разумевањем, и писању, да се у њему дотле дотера да се написмено скоро беспогрешно казују своје мисли. Јер круна свеколике наставе из језика и јесте то двоје. Граматика је само помоћница овоме.

И рачунска настава има двоје у себи: теориску и практичну страну. Теориску да се сазнају све истине рачунске и закони који владају у бројним одношajима; практичну да се изучи израчунавање бројних количина у животу те да му се тиме користи. Обоје је пак усмено и писмено.

Ни једно од овога двога није заступљено данас у основној школи како ваља. При свима упуствима и ручним књигама за предавање из рачуна, настава ова још јако рамље. Ни

један други предмет не може развијати логику и моћ мишљења и комбиновања у деце као рачун; а то он данас не чини. Ни један други предмет наставни не може да буде тако непосредно користан на сваком кораку као рачун; ни то он није данас. Теориска се страна губи у *механизму*, а практична у *штавилу, површиности и формализму*. Усмено је често слабо, писмено још чешће, а обоје понајчешће. Стара је настава барем утврђивала механички писмено рачунање. Нова ово не постигла, а усмено не развила како ваља и не утврдила, па често ни једно. Ако се по који обичан, и често врло недотупаван, пример из живота разреши на памет, и то скоро они исти који су се задавали преко године, мисли се да је довољно. Писмено се свело већином на рачунање с округлим цифрама и дресуру, особито у нижим разредима. Ту вам још живе „претворитељи“ и „пробе;“ ту вам још „проба дељења бива *через* множење.“ а на другом месту она бива и *због* множења! Од рачунања с деловима од целина (с разломцима) има само светлих изузетака. Све иде само с целим бројевима. Толика област разломљених бројева, толико и најлепше поље вежбаиште за изоштравање ума, остаје недирнуто. Тако је рачунање једнострано, ограничено и неверно животу. Ретки су примери у животу где долазе само цели бројеви, и настава која спрема само у рачунању с целим бројевима није цела и не спрема за живот. Рачунаљке су постале парада у школи, или барем једно очигледно средство за рачун. За то се не даду тачни и јасни појмови о појединим количинама те да после иде лако комбиновање њино. И ово ће бити највећа мана, у методи основне наставе из овога предмета, који чини да су све рачунске операције после, и усмене и писмене, или посве немогуће и одвећ тешке и површне. Сва чаробна моћ живог рачунања усменог лежи у очигледности, а онај који се њоме довољно не послужи мора се доцније жалити на тешкоћу усменог рачунања и на „неспособност наше омладине за математику.“

После језика и рачуна у основној настави по моме мишљењу, најважнија је *Географија*. Ако се она предаје поље очигледно и генетички, она може да буде неочењено благо за развиће дечијег духа. Она шири наш до-

глед; она нас упознаје са земљиштем на коме се *толике* појаве дешавају; она нас упознаје с многима од тих појава, које су од тако пресудна значаја за наш живот; она нам, нај-после, једина износи свет у целина његовој онаки каки је. Историја је врло апстрактна ствар према Географији. За Географију су деца способна чим помиле с места на место. Док дорасту до основне школе она су стекла више географскога знања но готово свакога другога. Ваља га доцније у школи само продужити, и то на начин, којим се оно и дотле задобијало. А то је: кретање у простору и посматрање свега што је у њему. Географија је за душу, кад се овако предаје као неко јело, у коме би било и леба и меса и јаја и млека и воде и свега што треба за тело.

Данашња настава не може да нас задовољи ни овде. Ако је на другом месту плитка и површна, она је овде, у овоме предмету *најилића* и *најповршнија*. У I разреду нема ништа од ње, а могло би да дође. У II разреду она се свела на околне потоке, реке и брда и четири стране света. У III разреду поређају се на мали срезиви једнога округа, реке и границе и можда, и остали окрузи, и то је све. У IV разреду Србија на мали и, може бити, и остале српске земље. И то је све голо ређање имена. Помене се истина и по које важније место и по која „знатна личност“ и исприча се по што год о њој—и то је већином декламација из какве књиге—али то је само као зачин оне сувопарне набрајању. Овака кака је, ова настава не чини данас ни пун десети део од онога што би она могла да чини по својој природи. Има светлих примера где она чини и више од овога, где она чини скоро све, али то су само ретки и преретки изузеци.

Народна Историја има два задатка: Да се сазна постање и прошлица свога народа, те да се разуме и садашњица његова, и да се износе радње људске у друштву, у јавном животу, те да се омладина с те стране спрема за њега. И једно и друго је одвећ важно, јер се и овде као и код матерњег језика истиче и она трећа цель националистичка. Не спремати омладину за свој народни живот, или је спремити једнострано и наопако, значи не радити ништа у корист

опстанка своје расе и свога народа. По томе и Народна Историја је као наставни предмет врло важна. Но она је мало апстрактнија од осталих наставних предмета, те не може доћи у свако време и ићи кроз све разреде без обзира на друге предмете. Њој је подлога земљопис и без њега не може ићи напред. Добро је што је она у нижим разредима дошла са земљописом, но није добро што се *ограничава само на знатније личности*. Периода нашега Устанка могла би доћи цела, у III разр. а цела Историја, у најважнијим моментима, у IV, пошто се из земљописа пређе земљиште на коме се она вршила. Не знам одкуда је она данас, у оноликој опширности, дошла у III разред? По моме мишљењу то ваља што пре изменити.

Сем овога ваља учинити, да наша Историја истински прича живот нашега *народа* у свој његовој целини и разностраности, не ређати само његов политички и војнички живот. То је увек једнострано, и така једностраност води увек нетачном и погрешном појимању ствари. То пак најмање сме бити овде, где се тиче наставе која нас упуђује како ваља да радимо у животу. Јер свака настраност ту води нас у настраности у нашем поступању у друштвеноме животу.

Јестаственица је *ионајлошије* судбине. Она до скоро није била у основној школи, па је после уведена у свој систематичној опширности својој, док се није видело да така опширност није за децу. А данас се она, веселница, свела на по неколико животиња и биљака и на по који минерал у сваком разреду, и то је све. И то је опет го опис с врло мало причања о њима и излагањем користи или штете по човека. И да то барем иде очигледно, те да се деца вежбају у посматрању и задобијају јасне преставе барем од тих предмета ни по јада. Но то већином иде у самим *речима*. И у сам програм учени су неки предмети који се не могу непосредно посматрати, него се мора о њима само говорити, али невични наставници, оптерећени толико осталим предметима, и оно што би могли да нађу претварају у сувопарну наставу с голим речима и механично учење напамет. По многим школама то се диктирало, па деца уче напамет, а по неким, што је још за већу осуду, подељене су чак

и улоге, па једно дете научило једно, а друго друго. Од познавања природе, од Јестаственице, онда нема ни помена. Ту се не дају ни основи за ову науку. Цела је истина, да је основа ове науке у познавању појединих предмета природних, али у познавању самих њих, а не у речима, и у познавању већине, мношине, њих а не само неколико. За науку јестаственичку није се дакле добро ни ограничавати на сувише мали број, а још мање је добро не хватати саме те предмете и не изучавати их добро, но учити на памет њихов сувопаран опис. Слике колико у овоме помажу оне и одмажу. Оне само свраћају пажњу с истинских предмета, и чине, да се, из комодитета, не посматрају они него оне. И само жали Боже онолики новац што је по многим школама уложен за Шпрајберове природописне слике, које су већином постале већ неупотребљиве.

Познавање тела човековога нужно је без сваког *поговора*, али овако како то чини оно као засебан предмет у III и IV разреду, учинила би ваљана очигледна настава још у I разреду много боље. И то је сам опис, голо побрајање имена појединих делова и нега њихова научена на памет. Овај предмет у осталом и није најзгоднији за посматрање и био би излишан кад би се довољно пазило на хигијенску страну у школи, у животу и у појединим предметима, и анатомска страна се добро прелазила у Јестаственици.

Словенски је језик добро потиснут у старије разреде, и већ се у њему не опајају толике тегобе као у другима.

Предмет који буди највише самосталности у деце, који највише развија моћ комбиновања и укуса за лепотом и правилношћу, јесте Цртање. У образованог света овај је предмет јако разређен и поклања му се велика пажња не само у основној настави него и по свима другим школама. Цртање је помагач и покретач култури. Све што се данас направи, то се већином најпре црта. И у кога је човека и народа више развијена ова вештина, он ће у сигурно бити способнији за вештинске направе и културу него онај у кога она није развијена. Стога је и у нас овај предмет добро дошао у основну наставу и на више места учинио је красне почетке. Али је, у целој узевши, ова настава, као новија, још далеко од онога што

треба да буде и да постигне. На много места се она и не предаје, а где се предаје то је посве недовољно. И сами су наставници у овоме врло невешти и деца више раде сама, по прегледу. А готово ни један наставник не уме да *уилете* цртање и у остале предмете, те да се оно још више развија, а осталим предметима служи за очигледност.

Краснопис је *жалостан*. Ако се и у писменим саставима овако мало постигне, онда ми ни мало није чудо, што наша омладина, школована 3—4 године, у скоро постаје *неписмена*. Стари, ако игде имају право имају га овде, кад веле да се за време њихога ђаковања много лепше писало по данас. Не знам зашто је он и у *програму* *испао* из I и II раз. па дошао само у III и IV, кад се писање провлачи кроз све разреде, и баш је у нижима још потребније? Писање као краснопис ваља да се *провлачи кроз све разреде целе основне школе*, као што су и прописи за то удешени.

За наше народно певање рекао је један странац да је оно више *кукање*, и ко то не верује, он може да се увери по нашим школама. На много места нисам ни доспео да питам, али на колико сам год места питао, пало ми је ово на памет, и само сам на једном једином месту нашао тако, да ме је потпуно задовољило. Све ми се чини, да кад би наставници обрађали довољну пажњу на ово, не би било овако, и ако су наше арије одиста већином тужне.

Сасвим је на свом месту што се гимнастика претворила у редна и војничка вежбања, која се већином врше на слободном ваздуху. Ово деца јако воле и од неисказана је утицаја на њихово духовно и друштвено образовање. И за ово сам имао мање времена за пропитивање, али где сам год то чинио, био сам, више мање, задовољан. Особито је то лепо онде, где је и команда у дечијим рукама.

Остао ми је још један наставни предмет да вам о њему кажем своје примедбе. То је Наука Хришћанска. Остала ми је не хехотице, него хотимично, јер ја овај предмет сматрам за *прелаз* између наставне стране и васпитне, јер овоме предмету није главно толико да се „зна“ и научи, него да се њиме утиче на развитак срца и морала у деце и буђење

оних највиших осећања, које је човек вазда имао, и на век ће имати према ономе нечему што је у природи више од њега. И ако се ништа данас има замерити настави из овога предмета, то је то, што се и она више нагиње на знање, да се зна, да се често и она научи напамет, него на осећање и извлачење моралних поука. И одиста, по великој већини школа само је место старога „католизиса“ дошло нешто друго, а метода је остала иста. Дуго ће још проћи, док сви наставници потпуно појме овај предмет какав он јесте у суштини.

Пошто сам вам ово изложио о наставној страни, на реду је, господине министре, да вам кажем коју и о васпитној.

У недостатку речи ми цео посао око васпитања делимо на наставу и васпитање. А шта је то васпитање обашка од наставе? То је *навикавање* деце на све оно што је добро. То је *чињење* онога што је добро а *нечињење* онога што је рђаво. То је сам *живот* дечији. Настава учи, да се *зна*, а васпитање навикава да се *чини*. И већ из овога се види превелика важност овога последњег. И кад би се питало: које је важније од овога двога, човек би дошао у неприлику да се решава за једно, и тешко да неби изабрао ово друго. Васпитање дакле ово у ужем смислу што се зове навикавање, чини пуну половину онога посла што се зове образовање или васпитање у опште.

У чему има основна школа да навикава? На ред, на чистоћу, на уљудност, на слогу и послушност, на рад и вредноћу, на издржљивост и јунаштво, на тачност, на штедљивост, на мир и пажљивост. А ово су све врлине, без којих све знање човеково вреди веома мало. И у свакој школи ћете пре спазити њих, него оно што знају деца. Школа је друштво у маломе; и у којој год школи нема ових врлина, она не спрема људски омладину за оно велико друштво, што се зове народ.

Мило ми је што вам могу рећи, да је и у свему овоме учињен срећан почетак. Али наша настава и васпитање никако још не може да се одвоји од речи, а да се веже за ону стварност што је речи, казују и да *чини* оно што је речи кажу. Кад промотрите цео посао школски вама он више изгледа као

игра речи него рад, рађење, чињење, вршење онога што се у речима крије. Речима се може казивати како ваља тело и одело, собу и намештај њен држати чисто, а да се то не чини; речима се дају и поједине моралне поуке, а слабо се пази да се оне и чине; речима се, најпослед. може казивати како је све ово што људи имају створио је и направио *рад* и умешност, вештина, па опет за ин да се у школи највише *говори*, а ништа да се не ради и да се деца навикавају на рад и вежбају у тим творевинама. И мени е чини да је *ово ионајлошија страна целог нашега васпитања школскога*.

Ово се опажа и код наставника и деце. И сама спрема данашњих наставника је така. Међу њима има тако неуредних, аљкавих и прљавих и неумешних, да жалите и оно мало наставе што се меша у ту прљавштину. А има и тако светлих изузетка, да вам их је милина гледати, и да чисто видите како у тој чистој сфери дух расте, па макар настава сама и не била бог зна како напредна.

Из свега овога, господине министре, ви лако могуће увидети и каква је спрема наставника у опште. Јер стање наставе, које вам изложих, стоји у тесној вези с њом. Наставницима самима не достаје још много и у спреми и у *вољи* и у *вредноћи*. Спрема теоријска веома плитка и лабава, а невештине још више има. Вољнога је рада само у неколицине, а оно је друго под морање, што је врло рђав знак. Што се тиче вредноће, наш се народ у опште не одликује бог зна каком радљивошћу, па није чудо ако то нађете и међу његовим учитељима. Но друго је питање: сме ли то да буде? Народни учитељи ваља да предњаче томе народу у свему, а имају у чему. И мени се чини да није толико страшна ни теоријска неспрема и практична неумешност, колико овај последњи недостатак: *немар, нехат, нерад, невредноћа*. Ви питате, господине министре, за књижице школске, и у министарству подручном вам сад се бош води брига о уређењу њином, а не знате да их на много места српска рука дирнути неће, но да ће их попадати прашина и јести мољци, као што су и многе до сад. Неспреми наставничкој нису узрок *неуређене библиотеке*, но немар и нерад. Јер вредан учитељ свуд нађе што му ваља. Да

ми је ко причао пре ревизије, да се учитељи могу оволико посељачити и отпадити од књиге тако, да су једва писмени, ја не бих веровао. Томе јако доприносе и злеуде прилике на селу, што нема поште, него се налазе као у некој пустињи, не разбирајући ништа за овај свет и новине у њему. И сам „Просветни Гласник“ добијају тек после 15 до 20 и месец дана од дана изласка. Па и ту се разгледају само постављења, премештаји и ништа више. Невероватно се мало чита у нашој земљи. Ја сам уверен, да би многи учитељи, кад би сад полагали испит, *пали из читана!*

С тога је и у просветном интересу наше земље, да се наша села већ једном почну зближавати и груписати, те да се рашире благодети поште и телеграфа, а да се снага наставна почне концентрисати, те да се осете благодети од узајамног обавештавања и поделе рада.

С оним што горе рекох никако нећу да кажем да је узалудно и да се не треба старати за књижице школске. На против, то треба, прво зарад оних добрих, а друго, да се и онима лошима и немарнима да прилика да је употребе ако хоће да је употребе, но строжије да се поступи према њима и да немају изговора. О овоме сам казао своје мишљење у посебним предлозима које сам вам поднео.

Но овде да учиним још један предлог, који тамо нисам учинио, а било је више на месту да га учиним тамо. То је нешто о раздавању књига деци на испиту.

Пошто је већ уобичајено раздавање књига и практика показује да је то добро, јер се и у деце постиже оно што се хоће и то један пут којим се шире књиге у народ, то барем да се пазе да оно буде што боље и корисније. У том погледу ја имам да предложим ово троје:

1. Да се више не штампа онолики број „Радована“, јер је већ постао *блутав* и досадан, и да се он даје само деци I и II раз. а никако у III и IV. Јер се дешава скоро у свакој школи, та дете које је лане добило „Радована“ добија га и ове године; и онда отпада сва радост. На неколико места мени се десило, да је неколико ђака III разреда добило „Радована“ по трећи пут! Деца већ

добро познају садржину његову и не радују му се више.

Да се не шаље свакој школи подједнако, но да се шаље *сразмерно броју ђака* појединих школа. Ове је године слато свакој школи по 21 комад, и онима које имају 20 до 30 ђака и онима које имају 200. Отуда изађе, да на неким местима изасланик нема шта да да, а на другима нема коме. На једном месту било је 14 ђака на испиту, а ја сам имао да раздам 21 књигу! У Гроцкој је било 85 ђака на испиту, а ја сам имао само 21 књигу да им раздам. Ако се не може напред проценити успех у појединим школама, те према томе да се шаље, оно се може према броју ђака који је био прошле године.

3. Да то раздавање врши увек сам *изасланик* и да га никад не оставља учитељу, јер се родитељи оне деце која не добију књиге љуте на учитеља држећи да је он по миту давао, а не по правди, и јер се и деца и родитељи њени више радују кад добију од изасланика него од учитеља. А изасланик увек може споменути, да се он обазирао и на то, ко је био добар и преко године.

Што бих имао да кажем о ручним књигама за децу, то је већ свима добро познато. Ми једва да можемо рећи да имамо ручне књиге за децу. Оно што имамо, то само попуњава потребу док не дођу боље. И те боље већ полако долазе.

Но друго једно поље мени изгледа много необрађеније, а далеко прече од овога. То је *литература* за наставнике саме. Према *данашњем* стању ствари у основној настави много је нужније да се израде ваљане књиге, упутства, или руковође за саме наставнике него за децу. За многе предмете наставници данас не знају ни где да нађу сам материјал, а камо ли да знају методу по којој да га разраде. У таком једном упутству бар би био изложен сав наставни материјал за један предмет, а остало би им на вољу да се послуже и методом његовом. А још ако би он и био разрађен потпуно методички, онда би наставници добијали двојако.

Ради прегледа да сумирам све назоре на кратко. По моме мишљењу ваља што прегледати: да се наша села и наставне снаге све више концентришу; да један наставник има само један и само у крајњем случају

два, а никако три и четири разреда; да се *наставни планови критички ревидирају и уједине*, за све школе подједнако; да у основној настави буде најјаче заступљено: *читање писане, рачун, вештине, економија и ред*; да се књижице школске уреде и наставницима препоручи *најозбиљнија спрема*; да се што пре израде ручне књиге за учитеље и за децу; да се поклањање књига о испитима продужи и даље, али да се шаљу што је могуће разноврсније књиге, те да се омладина упознаје са својом литературом.

Мемогућно ми је излагати даље примедбе. Све оне иду у сам рад наставнички. Све би ме одвеле у спрему пиову. И она је одиста

најпотребнија, па да све ове мере помогну и да основна настава уђе преко школе у крв нашега народа и да се осете благотворне последице школе и књиге. Без ње залуд ће нам бити све друге бригае. За то, између осталих брига, нека нам је на првом месту и та.

Захваљујући вам, господине министре, на поверењу, и прилици коју сте ми дали те да се непосредно упознам с нашим школским приликама на селу, остајем вам

понижан

Ј. Миодраговић

супленат београдске гимназије

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

4. Папа и Лутер.

Особито су доминиканци били кивни на Лутера, јер они су се и занимали продавањем опроштајница. У проповедима и списима говорили су са најжешћим погрдама против теза (оних 95 тачака). Њиховог писца називали су *јеретиком* и извртали су, да је нападај на опроштајнице једно исто што и нападај на папу и на свету цркву. Али и Лутер је развијао даље своју науку на једном скупу августинских калуђера у Хајделбергу, издаде објашњење и одбрану својих тачака и посла папи са молбом за одлуку, у којој се надао да ће он глас Христов послушати. Али Лео X заповеди да Лутер најдаље за 60 дана дође у Рим да одговара за своје проповеди и своје списе. Овде би он зло прошао, али је опет био срећан. Курфиршт Фридрих Мудри био га је тако заволео због његовог слободоумља, да је објавио да неће допустити да се доктор Лутер у Рим повлачи. То учини те Лео заповеди своје посланику кардиналу *Кајетану*, да иде у Аугзбург и да Лутера

тамо саслуша. Лутер отиде тамо пешке, а од курфиршта доби путни трошак и писма у којима га је препоручио неким саветницима тамо. Кардинал га је примио љубазно али је строго захтевао, да се он одрече заблуда, да их јавно опозове и да се у свему покаже покоран папи. Лутер са свим неустрашимо одговори, да њему није познато ни о каквим заблудама и све, о чему је пређе говорио и учио, бранио је са хришћанском храброшћу. Па ипак обећа он да ће ћутати ако и његовим противницима буде наређено да ћуте. Али то кардиналу не беше доста и он беше врло незадовољан. Он га пусти да иде и да опет не долази ако неће попустити. По савету и уз помоћ својих пријатеља Лутер тајно и брзо остави Аугзбург и после 11 дана опет дође у Витенберг. Кардинал је тражио да курфиршт саксонски пошаље Лутера у Рим, а папа је одобрио да се опроштајнице и даље продају, а Лутера је прогласио за јеретика. Он је писао *Кајетану*: „Тако бићеш ти толико моћан, да

се од њега браниш, докле од нас даље за-
повести не добијеш, и докле пред нас не
дође да одговара. Ако он буде тврдоглав,
и ти не можеш сам ништа учинити, онда
ти дајемо власт и силу, да у свима местима
у Немачкој њега и све, који су с њиме, про-
гласите за јеретике, проклетнике и анате-
мишете.“ Ово натера Лутера да пође даље.
Он од папе апелира на један општи цр-
квени сабор.

Папа Лео покуша сад да задобије Лу-
тера на леп начин. Он предаде своје чи-
новнику *Карлу Милтицу* једну златну ружу
да је однесе саксонскоме курфиршту као знак
папске милости и да том приликом поради
да се борба са Лутером на леп начин утиша.
Милтиц позва Лутера да дође у Алтенбург.
Својом благошћу и пријатељским понашањем
испало му је за руком да приволи Лутера,
да напише папи једно врло учтиво писмо,
и да у њему искаже папи и римској цркви
своју најдубљу преданост.

Али што је Милтиц покушао да поправи,
то је опет покварио доктор *Јован Ек* про-
фесор теологије у Инголштату. Он је био
научен и вешт човек, а у једно и силян и
горд. Више него и један од Лутерових про-
тивника веровао је да са финоћом својих
диспутација (преширака) може победити Лу-
тера. С тога је тражио, да Лутер и његови
другови, теолози дођу у Лајпциг да се с
њиме преширу. Кад се Лутер са неколико
других професора кренуо на пут, пратило
је његова кола 200 ђака, који су наору-
жани копљима трчали поред њега. Добри
људи постарали су се, да се њиховом оми-
љеном учитељу никакво зло не догоди. Пре-
пирка у Лајпцигу трајала је више недеља,
па опет не беше ништа одлучено, јер свака
страна приписивала је себи победу. Али Лу-
тер је сад био приморан, да боље истражи
узрок папској сили и да још боље расветли
насилно присвајање власти толиких папа.

Веома огорчен отпутова др. Ек у Рим и
наговори папу да изда једну булу (писмо)
противу Лутера. У овој були била је про-
клета 41 теза из Лутерових списа као је-
ретичка, препоручена је да се његови списи
спале, њему самом, ако за 60 дана не би
опозвао своју науку, прећено је проклет-
ством, а свима немачким областима препо-
ручено је, да њега и његове присталице хва-
тају и у Рим шиљу. За објављивање и из-
вршење ове папске буле дојурнио је Ек три-
јумфирајући у Немачку. Он се надао да ће
сад Лутера са свим поништити. Но ипак он
се љуго преварио. До душе у неким ме-
стима као: у Келну, Мајинцу и др. спаљени
су Лутерови списи. На против пак у дру-
гим неким местима није се смела ни обја-
вити папина була. Народ је ценао булу, а
у Лајпцигу је Ек истучен готово на мртво
име. У Лутера опет ишчезла је и последња
искра страхопоштовања према светињи и не-
погрешивости папиној. Он написа дело о вави-
лонском ропству цркве, у коме називаше папу
антихристом, који покушава да уништи истине
написане у св. Писму, и правдаше сва своја
тврђења, која су у папиној були као јере-
тичка проклета. Осем тога он понови свој
позив на општи црквени сабор и отказа папи
сваку покорност. Једним јавним актом по-
зва све ђаке у Витенбергу (10 Децембра
1520. г. пре подне у 9 сах.) и изађе пред
канију Елстер, праћен од много доктора и
ђака. Тамо је било спрењено и припаљено
спалиште. Лутер својом руком баци у ватру
списе о папском праву, папску булу и остале
списе његових противника. Том је приликом из-
говорио ове библијске речи: „Ако си ти ожа-
лостно светињу господа твога, нека те ожа-
лости и разруши вечити огањ.“ С тим је
учињен одсудан корак, са којим се он за
на век одвојио од католичке цркве. На пла-
мену спалишта разгорела се буктиња стра-
ховитог религиозног (верског) рата, који је
створио нову протестантску веру.

5. Лутер у Вормсу.

Године 1521 цар Карло V. позвао је сабор у *Вормс*. Он је писао курфиршту саксонском да дође на сабор и да са собом поведе и Лутера, по што ће се његова ствар на сабору претресати. Курфиршт је питао Лутера, да ли би он хтео ићи у Вормс, ако би га позвали. „Ако будем позван,“ рече Лутер, „ја ћу ићи. Бежати нећу, одрицати своју науку још много мање, јер ме у томе снажи мој Господ Исус. Без опасности не могу ја никако бранити божанство и вечност.“ Сад му је израђена код цара сигурна пратња и у једно доби он царски позив, да за 21 дан дође у Вормс. Кад је пошао на пут загрли он још један пут свога драгог пријатеља Меланктона. „Ако ја не дођем опет,“ рече он, „и ако ме убију моји непријатељи, онда заклињем те, драги брате, не престај учити и истину бранити. Међу тим ради место мене јер ја овде не могу бити. Ти можеш још много боље радити. Отуда и није много штете што ја нећу бити ту, кад ти остајеш. У теби има Господ једнога још много наученијега борца.“

У пратњи многих својих пријатеља и поштовалаца и царског чиновника крену се Лутер 2. Априла на пут. Он се возио у колима, која му је поклонио магистрат у Витенбергу. Где се год уз пут задржавао долазио је народ из околине да види човека, који се тако куражно противио папи. Кад се приближио своје драгоме Ерфурту предуспрела га је велика парада пешака и коњаника, а у вароши се нису могла кола ни маћи од силне навале. Нису му дали никако мира док није проповедао, а света је било веома много! У Ајзенаху се разболео, но брзо се опоравио. Њега су опомињали, да даље не путује, јер ће га у Вормсу на баруту спалити. Али он одговори куражно: „Кад би моји непријатељи направили ватру која би се пружала од Вормса до Витенберга, то ћу ја опет ићи у име господа,

Христу ћу се исповедити и оставити да буде по његовој вољи.“ У близини Вормса изађе му на сусрет посланик, пријатељ тајни секретар и проповедник курфирштов и изјави му, да не треба да иде у Вормс и да се излаже опасности. Лутер на то овако одговори: „Кад би у Вормсу било толико ђавола, колико је црепова на крововима, то бих ја ипак ишао тамо“

И доиста он уђе у Вормс 16. Априла (1521). Пред његовим колима јахао је царев гласник. Једна гомила коњаника опколи његова кола, а преко 2000 људи грнуше његовом стану, који му је одређен. Сутра дан дође му царски маршал и саопшти му, да после подне треба да дође у сабор. У одређено време дође он сам да га води. Тада се опет јавише силне гомиле! На улици стајаху људи један уз другог. Многи су се пели на кровове, а сви прозори били су заузети. Али у овај мах очекивали су људи узалуд. По што се кроз толику навалу није могло проћи морали су Лутера одвести кроз врата од баште. На вратима велике сале стојало је више ритера. Један од њих (славни Ђорђе Фрундсберг) удари га срдачно по плећима и рече: „Калуђерчићу, калуђерчићу! Ти сад идеш путем, којим ја или какав пуковник није прошао у најтежој битци. Али твоје је мишљење правично а твоја је победа извесна; тако продужи у име божије и буди утешен, бог те неће оставити.“ Ове речи знатно појачаше Лутеров дух, јер већ беше малаксао кад је требао да изађе пред цара и кнежеве да брани своје мишљење. Сад се отворише врата од сале и Лутер уђе унутра. На престолу сеђаше цар Карло V., Он је био стар тек 21 годину, али мудар и достојанствен, у царској одећи и са знацима царског достојанства. У два дугачка реда испред њега седели су кнежеви, херцези и графови немачког царства. Сви посматраху Лутера, и више од пет хиљада људи, који су у сали и око прозора

стајали, гледали су само на њега. Пред њега метнуше његове књиге, а царски маршал питао га је, да ли их признаје за своје, и хоће ли да их опозове? На прво питање одговорио је да су књиге његове, а за друго је молио један дан на промишљење, што му је цар и одобрио.

Тек кад је изишао из сале дануо је душом. Сад је сазнао то, да није мала ствар стајати пред царем и сабором и своје мишљење бранити. Али помисао на помоћ божју, у име кога је он и говорио, даде му нову снагу и он се обрадова, кад је сутра дан око подне позват да дође у сабор у четири сахата. По што је пуна два сахата чекао на пољу, ошкољан многобројном светином, отворише се врата и он уђе унутра. У сали су већ гореле буктиње и свеће. „Премилостиви царе, милостиви курфиршти, кнежеви и господо!“ започе он, „ја сам се покорио ономе, што ми је јуче наређено. У име божјег милосрђа ја молим ваше величанство и вашу милост, да ову праведну и истиниту ствар милостиво саслушате. Може бити да из нераздевања нисам умео дати свакоме титулу која му припада, или сам иначе што год погрешно против дворског обичаја, но мени се то неће за зло примити, јер ја нисам у двору био, него сам увек био у манастиру. О мени се ништа друго не може сведочити до то, да сам у томе, што сам до сада са чистим срцем проповедао и писао, тражио само славу божију а верним хришћанима корист и блаженство.“ По том је говорио о својим књигама и о правилима, која се у њима налазе. Све је говорио немачким језиком. Тада га опоменуше, да цар не разуме од тога много и да треба да то понови латинским речима. Он учини и то премда му је било много врућина и од многог света био је јако угрејан. По што је он и сувише дуго говорио упаде му један од одличнијих духовника у реч и захтеваше тачан одговор, хоће ли се

он одрећи своје науке или неће. Лутер одговори: „Кад царско величанство, курфирштска и кнежевска милост захтевају прост, разумљив и тачан одговор, онда ево: ја сам са доказима из светог Писма, или са јасним и чистим разлозима доказао, истинитост онога што је било. С тога се не могу и нећу одрицати, јер није поштено радити нешто противу савести. Ја овде стојим, ја друкчије не могу, мени Бог помаже, амин.“

Са овим одлучним речима уклони се Лутер. Али он није узалуд говорио. Тако свесрдно и куражно брањење истине задобило му је много пријатеља чак и међу самим кнежевима. Стари херцег брауншвајски (Ерих) иначе један велики непријатељ реформације, посла му сребрни ибрик пун пива, да се мало тиме опорави. Лутер је питао доносиоца, који је то кнез био тако милостив, и кад је чуо, да је херцег брауншвајски и да је он најпре од тога пива пио, онда се није бојао отрова већ је и сам пио задовољно и рече: „Као што се мене данас сетио херцег, тако се њега сетио наш Господ Христос у његовом последњем часу.“ Херцег није заборавио ове речи и сетио их се на последњем часу. Али нарочито се Фридрих мудри радовао отвореном Лутеровом говору и још истог вечера изразио се овако: Доктор Мартин Лутер веома је лепо говорио пред господарем царем и свима кнежевима и staleжима царства. Ја сам га још више заволео.“

Још један пут су покушали, да се Лутер одрече своје науке. Али он одговори: „Ако моја наука није угодна Богу, она ће на скоро пропасти. Но ако је она угодна Богу, онда је ја не могу уништити!“ Сад доби дозвољење да путује и он оде из Вормеа 26 Априла. Цар Барло даде му обећану сигурну пратњу, па и ако су му папини посланици говорили, да дату реч јеретику не треба држати. Он одговори папиним посланицима одлучно: „Ја се не могу стидети као

некада Сигисмунд.“ И преко тога Лутеру је објављено да се изгони из земље. На закључку акта каже се, да Лутер није као човек, него као зао непријатељ, у облику човека, узео на се калуђерско одело, дуго време остао непознат многим људима. Међу тим он је све јеретичтво скупио у се и само на ново измишља јереси. За то од 14. Маја нико не треба са Лутером да живи, једе и обитава. Нико не сме његове књиге куповати, продавати, читати, држати преписивати, штампати и т. д. Ова наредба је назвата „Вормски едикат.“

До душе цар није имао ни времена ни силе да изврши ову наредбу, али ипак опасност, у коју је Лутер запао, била је и велика и тешка. Због тога је курфиршт Фридрих Мудри решио, да га од његових гонилаца избави. Он је наредио, те су Лутера на путу ухватили, преобукли га у друго одело и одвели га у Вартбург. Овде је живео под именом Јункер Ђорђе и с њим су поступали као са заробљеником. Али њему је било тако добро, да су се сви у оном месту чудили.

6. Лутер у Вартбургу

Само највернији пријатељи, као Меланктон и Спалатин, знали су куда је Лутер отишао. У простом народу рашири се прича, да га је ухватио и однео ђаво. Али на скоро се прочу, да је он још жив и да га је дух божји оживио. Из његовог затвора писао је он против опроштајница, о којима је на ново почео проповедати архијенископ мајински. Тамо отпоче радити црквени зборник проповеди и објашњење недељних јеванђеља. Чим је изашао нов спис овог божјег човека, видеше његови пријатељи и непријатељи, да је Лутер још у животу, али не могуше сазнати место где живи. Али најважније, што је реформатор у Вартбургу урадио, био је његов изредан превод Библије која је пуна снаге светог духа, најбоље оруђе за ширење нове науке, и која је за сва времена остала све-

тиња немачког народа. Овде се Лутер тако напрезао у раду, да је свој дух толико теретио, те му се чинило, да га ђаво гони да своје дело опет уништи. Прича се, да је један пут баш мислио да види ђавола на дувару, па га је гађао мастионицом.

Међу тим у Витенбергу, као и у осталој Немачкој догађало се по нешто знаменито. Већ исте (1521) године усудио се један свештеник у Саксонској да се ожени. Многи калуђери, а нарочито августинци у Саксонској, примали су Лутерову науку. Служба је служена на немачком језику, нафора није више уздизата и особито поштована, и причешће је давано сваком, који га је желео, у оба вида, као што је Спаситељ прописао. Али одмах се видело како је лако прећи границе и место реформе изазвати револуцију. Један Лутеров друг и пријатељ, жесток, фанатичан борац, нападао је са својим присталицама цркве, протеривао католичке свештенике и уништавао слике светаца. Други фанатици одбацивали су крштење деце. Лутеру то не беше ни мало по вољи. Јер као год што је он био ватрен и раздражљив, тако исто су му и ти нагли изгреди били нека свирепства. Он није могао дуже остати у Вартбургу ма да је то његов курфиршт желео. Где се нешто тицало хришћанске вере, ту он није питао за вољу свога господара, кога је иначе јако уважавао у свему. Одмах је отпутовао у Витенберг, где је осам дана непрекидно проповедао против нерада, који праве нови пророци.

7. Тома Мицер, Јован Лајден

У време реформације сељаци су у Немачкој живели врло рђаво. Они нису имали свога сопственог имања, али су морали радити врло тешке послове више дана и недеља својим господарима. Осем тога морали су владоцу и господару имања давати велике данке. Они су неколико пута покушавали да се опросте таквих терета, али су

увек приморавани на покорност. Сад настаде реформација. Лутер је проповедао о *хришћанској слободи* и мислио је, да не треба хришћане силом приморавати на веровање. Али сељаци су разумевали под хришћанском слободом ослобођење од данка и кулука. Они се искупише у гомиле и отказаше покорност својим господарима.

У почетку су сељаци постунали благо. Они написаше тужбу у 12 тачака у којима су изложили све своје тегобе и послаше је у Витенберг, да им Лутер и Меланктон о свему пресуде. Наравно Лутер је нашао да су им многи терети тешки, али им је саветовао да се покоре. „Незаборављајте,“ писао је он, „да у Светом Писму стоји: Рече Господ, освета је моја, ја ћу то вратити.“ Уједно опеменуо их је на умереност и пажљивост. Али то није помогло. У многим крајевима искресоше буне, свуда се појавише многобројне гомиле сељака, да плачкају и пустоше. Манастире, цркве, као и замке и градове, нису штедели. Сваки ритер или благородник, који је сељацима пао у руке, стрељан је или посечен. Кад је Лутер видео, да благим речима није могао ништа урадити, он је отпустио једну расправу о ономе што хоће сељаци у којој је казао: да „разбојничке и убилачке сељаке треба потући као бесне псе,“ који неће да чују никакав pametan разлог.

У Тирингији такође искрену побуну. Побуњенике је предводио Лутеров ученик *Тома Минцер*. Овај сувише фанатичан човек био је пређе свештеник у Цвикау. Али због бунтовничких речи био је отуда протеран. Прославио се нарочито откровењима божјим, помоћу којих му је суштина хришћанске вере постала далеко јаснија, него што је Лутер знао и о њој учио. По овим замишљеним открићењима требало је сад сасвим ново царство основати, у коме ће владати потпуна једнакост, а сва добра морају бити заједничка. „У овоме царству“, рече Минцер, „не

требају кнежеви и старешине, нити пак благородство и духовништво. У хришћанству не треба да има никакве разлике међу богатима и сиромасима“. У овом бурном времену, где је сваки нову науку радо примао, Минцерово правила примао је радо прост народ. Сиромасима је било врло угодно да са богатима деле имање и да са себе скину терете. У овом новом пророштву сељаци су налазили за себе спасења. Под његовим предвођењем ишли су од вароши до вароши и од села до села и пустошили су и рушили све ватром и мачем.

Невоља је била велика. Кнежеви су се наоружали да угуше побуну. Њихова војска нападе сељаке на једном брегу, где су се били утврдили. Но пре тога кнежеви послаше једнога посланика, који је сељацима обећао милост ако се разиђу кућама и ако издаду коловође. Минцер се препаде од опасности у коју је био запао. С тога је сељацима држао ватрен говор, каји је закључио с тим, да нико не треба да се плаши пред куршумима непријатеља, које он све може са својим рукама подавити. У згодно време појави се дуга на небу. „Погледајте, викну он, „знак савеза, који Бог с нама прави! Ова је дуга јемац наше победе и пропасти наших непријатеља. Дакле у борбу „за победу“. Сељаци су стајали још нерешени и погледали су њега и његове мишице. Тада заповеди он да исеку посланика на комаде, те да тим учини да не може бити мира. Потом зграбише сељаци своје косе, коња и мачеве и очекиваху своје непријатеље, који нису дозволили да се на њих дуго чека. Куршуми су зујали, коњаници јурнуше и као плеву растурише сељачку војску. Сироти заслењени људи погледали су где је Минцер. Али он је био побегао и сакрио се у једно сено, чим је пукао први топ. Сељаци су надали на колена и молили за милост. Но све је било доцкан. Пет хиљада њих потучено

је, многи су прегажени, а заробљеници погубљени са својим вођем Минцером.

Од Минцерових присталица побегоше неки у Холандију, где су нашли себи нове присталице. Ови људи дошли су на мисао да треба сви још један пут да се крете, јер крштење у детињству није било никакво право крштење, по што деца нису ништа о томе разумевала, а и у Св. Писму није ништа о томе наређено. Тако је постала секта *анабаптиста* (противници крштења у детињству). Неки од њих дођоше у Вестфалију и наставише се у вароши Минстру. Најзнатнији од ових анабаптиста били су *Јован Бохолд* (обично је зват) *Јован Лајден*, и пекар *Јован Матисен*. Они се удружише са једним свештеником у вароши (Ротманом), који је био недостојан ученик Лутеров. У своје коло задобише многе грађане. Узалуд је епископ опомињао и претио, узалуд је власт покушала да овај перед спречи, он је продужен даље. Један калуђер (Хенрих Руде из Харлема) трчао је као суманут кроз варош и непрестано викао: „Покајте се и крстите се, јер се приближио дан господњи“. Исту вику продужили су после подне друга двојица људи. По што су савладали чету војника и отели оружницу, позвале сељаке из околине да оставе посао и да дођу у варош где ће моћи боље живети. Они су, као и Минцер, проповедали, да имање треба да је заједничко. Богати људи су морали оставити силом варош и предати све што су имали, а у вароши су остали само сиромаси и анабаптисти. Матисен заповеди да сваки своје сребро, злато и осталу имовину донесе у једну одређену кућу. Тако и би. По том су спаљене све књиге осим Библије.

Међу тим епископ минстерски, који је био побегао, поврати се с војском и опколи варош. Тада пекар Матисен изађе на пијац, изабра тридесет људи и викну: „Бог ми је објавио, да ћу ја сам са овим људима потући и растерати сву епископову

војску“. И доиста овај помамни човек изађе а сви су били радознали, како ће се то свршити. Али њега је одмах први војник убио. Тада изађе кројач Бахолд и рече, да је он одавно знао, да му је суђено било, да се ожени Матисеновом удовицом и да он узме Матисеново место као управник и заповедник. Сад кројач постаде заповедник, али ово достојанство са свим му поремети памет. На његову заповест морао је један златар објавити народу ово: „Бог ми је објавио, да је Бохолд као краљ одређен, да влада целом земљом и да потуче све кнежеве“. Тада Бохолд паде на колена и викну: „Браћо моја! то ми је Бог одавна објавио, али ја сам чекао, да вам то неко други каже. По том заповеди Бохолд да му се направи златна круна, скинтар и широк мач. Даље је заповедио, да му се на пијаци направи један престо и тамо је примао посету. Кад је ишао преко пијаце носио је скерлетан огртач, који је падао по земљи. Крајеве од огртача морао је носити један паж (царски служитељ, племић). Он дозволи својим присталицама, да могу држати жена колико који хоће. Он сам имао их је четрнаест. Једну од ових жена посекао је он сам својом руком, што му је говорила о његовим заблудама. По том је играо око њеног мртвог тела. На послетку изасла он 28 апостола у оближње вароши. Царство Христово, како је он говорио, требало је већ уредити. Већ је било време да се томе нeredу учини крај. Епископ још жешће опколи варош и глад тако завлада, да су многи умирали, док су други ко сенке ишли. Па ипак нико се није смео усудити да говори о предаји. У том побегоше из вароши два грађанина и показаше епископу један тајни улазак. Једне мрачне ноћи продреше 400 војника кроз руше на бедемима и сад се отпоче страшна сеча, која је трајала до сванућа. Које могао побећи, тај је побегао или се сакрио у подруме, цусте манастире или друге про-

валије. Тобожњи Краљ успузао се на најгорњи бој једне куле. Али њега издаде један дечко, те га ухватише и оковаше. Његови министри такође су похватани и затворени у гвоздене кавезе заједно с њиме, да их као ретке животиње, воде по земљи. По том су у Министру погубљени.

8. Продужење реформације.

Све распре, заблуде и неуредности, које су се тада појављивале, нису могле задржати бодрога Лутера, да не брани све што је добро. Године 1523 написао је он нову службу божју, коју су у Витенбергу одмах примили. По том се побрину, те уреди књигу за певање и уреди начин певања у цркви. Године 1524 остави манастир и свуче калуђерско одело. Друге године ожени се једном сиротом али поштеном девојком, *Катарином Бор*. Мало доцније путовао је са својим пријатељем Меланктоном по Саксонској, да се увери како проповедници и учитељи врше свој посао. Ту су нашли ујасно незнање. То је наморало Лутера те је написао свој велики и мали катихизис, који је учитељима и свештеницима служио као путовања, по коме су народ и младеж могли обучавати. Уз то је позивао Лутер све варошке општине у Немачкој, да се побрину о поправци школовања деце, и опомињао је кнезове, да одузета црквена добра употребе на ову похвалну цел. И доиста уведена је реформација по Лутеровом захтевању и науци не само у Саксонској, него и у многим другим пределима Немачке, па чак и у Пруској, Шведској и Данској.

За реформацију је било врло повољно то, што цар Карло V није готово ни долазио у Немачку и у опште брину се о многим стварима, које су му далеко прече биле него свађе Немаца. Од како је изабрат за краља у Француској Франц I, један млад, јуначан човек, од тад су се оба владоца мрзила.

Они су водили четири крвава рата између себе, а нарочито око врховне власти у Ломбардији. Ове борбе водио је Карло далеко од Немачке и овај велики цар никад није упознао карактер Немаца. Само кад је настала каква огромна свађа у Немачкој или кад му је требало новаца сазивао је сабор. Тако је он године 1529 сазвао сабор у *Шааеру*. На том сабору опет се поновила борба међу католицима и Лутеранима. После дуге препирке, католици су ишли чак докле, да су хтели забранити Лутеранима службу и све новине у цркви. Против тога протествовали су Лутерани и од то доба добили су име „протестанти“.

Још важнији је био (1530) сабор у *Аугзбургу* коме је сам цар присуствовао. По саветима саксонског курфиршта учени и мирни Меланктон израдио је једно дело, у коме су била изложена правила нове цркве. Овај рад његов био је врло вешто израђен. Свака реч била је брижљиво измерена, вера протестаната била је врло јасно изложена не дирајућин ни мало заблуде католика. Ова *Аугзбуршка вероисповед*, као што се у спису називала, прочитана је јавно а по том предата цару, који је на то одговорио, да ће он ово дело озбиљно проучити и онда донети своје решење. Он предаде овај спис једној комисији католичких духовника међу којима био је и *Ек*. Они написале један одговор, који је био тако незгодан и неударан, да је сам цар био незадовољан и вратио им дело да друго напишу. Њихов опет одговор предат је протестантима, којима је цар претио да ће пасти у немилост, ако би се усудили да и даље што год одговарају. Споразума међу обе партије није могло никако бити. Свака од њих била је тврдоглава и остала је при својем мишљењу. Али кнежеви продужише ширење реформације у својим земљама. Лутер није био у Аугзбургу, јер ку фиршт саксонски држао је да није паметно, да се он излаже опасности. Али за

све своје радове протестанти су најпре њега питали и без његовог пристанка нису ништа свршили.

6. Лутерова смрт

Протестански кнежеви направише савез са 11 вароши у *Шмалкалдену*, да се сви заједнички бране ако би их католици хтели силом наморати, да од своје вере одустану. То је било 1531 године. Лутер је такође био на овом скупу. Али он је био тако зловољан, тако се гнушао рата, да је више пута говорио, да десет пута више воли прегрпети смрт, него да се због његове науке распали рат. По његовом мишљењу требало је веру оставити Богу, који ће се више и боље за њу бринути него ма каква наоружана сила. И доиста докле је он живио није дошло до рата. На против у последњим данима живота он је имао да сноси многе друге бригае. Он је био болешљив од несвестице, зујања ушију и других последица његовог сувишног напрезања! Поред тога његов углед на универзитету у Витенбергу био је овде онде потресен, и у његовој великој раздражљивости постао је он натмушен и затворен човек, и ако је пре тога био весео и окретан. Узбуњен и с поља и изнутра, и у раздржано-сти својој остави он Витенберг и оде на пољско добро, које му је курфиршт поклатио. Само молбе Виртенбержана склониле су га да се натраг врати. У месецу Августу исте године врати се у Витенберг молећи се Богу, да га што пре одазове к себи. И његова молба била је саслушана. А и шта би провиђење могло дати лепше једном уморном животу, после тако многих несамртних дела, него тиху смрт?

Одмах после тога молили су га графови из Мансфелда, да дође у Ајслебен, да утиша неке свађе, које су се међу њима појавиле. Са дозволом свога курфиршта крену се он тамо у зиму у пратњи својих синова и свога слуге. Кад је дошао у Халу морао је три

дана остати код једног пријатеља, јер се река Сала била излила. После три дана он рескира и превезе се на једном чамцу. Тако дође (28. Јануара 1546. год.) у Ајслебен где га графови свечано дочекаше. Гледајући своје драго отацтво био је јако потресен. Али због назеба добио је болове у прсима и изнемогао. При свем том он је радио неуморно. Он је радио да се ред и мир поврати, уређивао је цркву, посветио је два проповедника, а и сам је проповедао четири пута, а последњи пут 14. Фебруара. Седамнаестог Фебруара био је на ново слаб и болестан. Због тога није могао наставити преговоре о миру, него је остао у својој соби, лежао је на кревету и разговарао са својим пријатељима. Дођоше му у памет мисли о смрти и он изговори ове знатне речи: „Ја сам се овде у Ајслебену родио, па треба да овде и умрем?“ У вече је отишао у своје обично друштво за вечеравање. При столу је много говорио о краткоћи живота, о надању на вечност и т. д. После вечере врати се у собу. Тада га нападоше најужаснији болови у грудима. Докле су га трљали са топлим марамама он је мало придремао. Око 10 сахата пробуди се и нареди, да га одведу у његову собу за спавање. Кад је овде у топлу постељу легао, он пружи руке својим синовима и пријатељима и рече: „Молите се нашем госпуду за његово јеванђеље, да му он помогне, јер конзил (сабор) у Триденту и срдити папа вређају га и нападају.“ И тако и у његовом самртном часу сећао се на велико дело његовог живота! Тешко дишући заспа, но око један сахат пробуди се, јер га је грудобоља мучила. За тим је ишао из собе у собу неколико пута, па онда леже на кревет тужећи се да га преи јако боле. Онда дозваше лекара. Гроф Албрехт из Мансфелда и његова супруга дођоше и донеше капљице, са којима су га трљали. Но сва помоћ беше узалудна! Грудобоља је бивала све јача. Његови пријатељи тешили су га.

Али он одговори: „Ово је хладан самртни зној, ја ћу испустити душу, јер се болест увећава.“ По том продужи он: „О небески оче, Боже и оче нашег Господа Исуса Христа, Боже сваке утехе, ја ти благодарим, што си ми твога љубазног сина Исуса Христа открио, кога ја верујем, кога сам проповедао и познао, љубио и славио. Ја те молим Госпoде Исусе Христе прими моју душу. О небески оче, премда ћу ово тело оставити и овај живот напустити, то ипак ја знам, да ћу код тебе вечито остати и из твојих руку нико ме истргнути не може.“ Пружише му лекове. Он се три пут једно за другим помоли Богу: „Оче у твоје руке предајем мој дух; ти си ме разрешио, Госпoде, праведни Боже.“ Сад је био миран. Они су га трљали и окретали, али он не отвори очи. Тада му викну доктор: „Пречасни оче! Ви ћете умрети за науку Христову, како сте је проповедали.“ Он одговори разговетно: јест. По том се окрете на десну страну и умре тако мирно и тихо, да су присутни мислили, да он спава. То је било ноћу између 2 и 3 сахата, 18. Фебруара 1546. године.

Необично је велика била жалост кад се чуло о смрти Лутеровој. Многе хиљаде љубиле су га као оца, поштовале као саветодавца, и са правим страхопоштовањем били му одани као слободоумном, неустрашимом и богоугодном учитељу. Читаве гомиле народа, старих и младих, ишле су мртвом телу. И сами графови из Мансфелда и многи благородници дођоше, да мртвоме одаду своје поштовање и своју љубав. Сутра дан (19. Фебруара) пренеше мртваца у цркву светог Андрије, где је др. Јован држао посмртну беседу. Али курфиршт *Јован Фридрих*, није хтео да се Лутер сахрани у Ајслебену. Дубоко потресен његовом смрћу, писао је графовима из Мансфелда, да би он желео, да га поштеде са својим свађама. Сад, по што је умр'о, треба његово тело пренети у Са-

борну цркву у Витенберг. Тело Лутерово однето је из Ајслебена 20. Фебруара, а пратили су га граф из Мансфелда и његов двор, племићи из околине, и небројене гомиле грађана и сељака. На целом путу од Ајслебена до Винтенберга звонила су звона. Од места до места придлазили су људи и често је била навала тако велика, да је спровод морао застајати. Тек 22. Фебруара стигоше у Витенберг. Цео универзитет, савет и грађанство изишли су му у пресрет, а поред тога многе честите жене и девојке. По том је мртвац однет у Саборну цркву и кад је у гробницу пред олтаром спуштен, није остала ни једна душа, која није плакала. Тако је и после смрти поштован човек, који је показивао прави пут, како треба Бога поштовати и како му се треба молити од срца и из душе.

10. Лутер у домаћем животу

Лутер је био издашан као ретко који богат човек. Он је помагао својим ближњима и блажио им њихове нужде, док се о будућности своје породице бринуо врло мало. Кад га је један од његових пријатеља опоменуо, да би добро било кад би могао својој породици заштедити какве имовине, одговорио је: „То нећу чинити, јер ја волим да се они уздају у Бога и у своје руке, него ли у злато.“

Лутер је био стрљив кад је што год имао као и онда кад није имао, као што то показују ови примери. Један пут дође један човек, који није имао новаца, и молио је Лутера да му помогне. Лутер тада не имађаше новаца (а то је често бивало). Али он је хтео помоћи томе човеку, па по што се промисли, он донесе новце, које је његово најмлађе дете на крштењу добило, и предаде их молиоцу. Породиља, која није ништа о томе знала, примети у скоро да је кутица празна и ражљути се на великодушност свога мужа. Али Лутер јој одговори:

„Не љути се, Бог је богат, он ће то наћи.“

Други пут дође му један сиромах ђак, који је свршио науке у Витенбергу и молио је Лутера да му да новаца за пут. Али како Лутер није имао новаца, а узалуд је и код своје жене тражио, то је он био готово у већој забуну, него онај који је новце тражио. На један пут Лутер угледа један леп пехар од сребра, који је пре кратког времена био добио на поклон од курфиршта. Он притича тамо узме украс и даде га ђаку. Овај беше тиме потресен и не хте поклон примити. Тада му доктор даде поклон и рече: „Мени не треба сребрни пехар. Узми га, однеси златару и што ти он да, задржи за себе.“

У Лутеровој кући за време ручка обично су вођени леци разговори, а у вече је још било и музике и песме. Ко би вечером прошао поред Лутерове куће, тај је могао јасно и са побожном радошћу чути, да тамо добри људи станују. Лутер је сам пратио певање са флаутом или гласом. „Музика“ — имао је он обичај рећи — „јесте најбоља поластица потресеном човеку, којом срце задовољи, окрепни и освежи. Она ублажује жалост, као што се види на цару Саулу. Младеж треба увек овој вештини привикавати, јер ју она прави способним и красивим људима!“

Лутер је био више љубазан него разуман отац својој деци. Један пут донесе му дадиња на руци једно дете, које он благослови и рече: „Буди смирено; новаца ти нећу оставити, али ћу ти оставити богатог Бога, који те неће оставити. Буди смирен, Бог ће ти помоћи! Амин!“

Његова сувише велика нежност према деци спречавала га је по некад, да их одржи у зашту. Кад је његов дванаестогодишњи син нешто погрешно, није га три дана пустио преда се, док му није писао и молио га за

опроштај. Кад је мати, са неким пријатељима, молила за њега, Лутер одговори: „Ја више волим да видим мртва него неваљала сина.“

Године 1542 разболе се његова мила, четрнаестогодишња кћи Магдалена, једна врло честита и даровита девојчица. Болест биваше све жешћа, а Лутер не одмицаше од постеље своје драге кћери. „Ја је јако волим“ говорио је он — „али драги Боже, ако је твоја воља, да је к теби узмеш, онда је радо теби дајем.“ По том рече болесници: „Магдо, кћери моја, ти би остала радо код твога оца, а радо би ишла и оном оцу.“ Кћи одговори: „Да, драги оче, како Бог хоће.“ Тада рече Лутер: „Драга кћери, душа хоће, али је тело слабо.“ За тим погледа около и рече: „Ја те веома волим; ако је тело јако, шта ће духу бити?“ У очи Магдаленине смрти мати је уснила један сан. Она је видела, да су дошла два лепа украшена друга и хтели су да воде њену кћер у сватове. Кад је Филип Меланктон дошао у манастир да види шта ради девојчица, она му је испричала сан. Он се уплашио и причао је неким овако: „Млади другови су анђели, који ће доћи и одвести девојчицу у царство небеско, у праве сватове.“ Истога дана умре она.

Кад се Магдалена борила с душом, паде отац поред кревета на колена, плакаше горко и мољаше се Богу, да јој узме душу. По том умре она у наручју свога оца, јер мати беше даље од кревета, пошто није могла да гледа смрт свога детета. И кад народ дође да испрати мртваца, онда су многи хтели да утеше родитеље и да им ублаже тугу. Лутер тада рече: „Треба да вам је мило; ја сам послао једнога свеца на небо, јест једнога правога свеца! О кад би ми такву смрт имали! Такву смрт радо бих примио.“

(Наставиће се)

НЕКОЛИКО РЕЧИ О УПОРЕДНОЈ ГРАМАТИЦИ ИНДО-ЈЕВРОПСКИХ ЈЕЗИКА

НАПИСАО

И. Бодуен де Куртене

(Наставак)

Пошто сам казао неколико речѝ о арио-јевропским или индојевропским језицима у опште, сада ћу прећи на побрајање појединих породица овога стабла, у колико су о њима сачувани трагови у споменицима, или у колико су оне познате по испитивању живих говора. Многи су од ових језика, по свој прилици, изумрли без икаквих трагова.

Народи и племена, која говоре ариојевропским или индо-јевропским језицима, дијалектима и говорима, живе у једноставним масама у Јевропи, Азији и Америци, — у последњој, наравно, само од како је нађоше Јевропљани.

У Азији¹⁾ налазимо две велике породице ових језика: *индѝску* и *персијску* или *иранску*.

1. Најстарији представник *породице индиске* излази нам језик *ведски*. *Веде* (ВѢде), тј. свете књиге старих Индуса представљају у опште најстарији споменик ариојевропског стабла. Језик књигѝ *ВѢда*, с неким доста знатним изменама, а пре свега без многих облика, властитих прастаром вѢдском језику, служио је временом као општи литерарни језик старих Индуса (Индијанаца), под називом *санскрта*. Садашњи дакле санскрит није потпуно језик народни, него је само вештачки, свети, и у једно литерарни језик, више или мање онако, као што је некада стари словенски био за Словене, латински за западну Јевропу — у средњем веку, а данас талијански за — Талијане.

У осталом реч *санскрт* употребљава се и за то, да укупно значи како језик вѢдски, тако и санскрит у ужем смислу. Само се у овом случају разликује *санскрт вѢдски* и *санскрт класички*. Право је пак значење санскритске речи *sāms-kr-ta* — или *sams-kr-tā-*: „начињен“, „довршен“, „спремљен“, „савршен“ „правилно-образован“, „класички“.

Изучавање санскрта врло је знатно ради изучавања ариојевропских или индо-јевропских језика у опште, како због детаљне и згодне му анализе, коју су извршили још домаћи граматичари, тако и због особина

самога језика, а поименце због прозрочности његова састава и због сачуване му старине. Опет зато не треба заборавити да је санскрт само један од многих чланова заједничке ариојевропске породице, да он према другим ариојевропским језицима није језик првобитни, него тек изведен, и ако у осталом, сачуван у најстаријим споменицима. Изучавајући дакле санскрт, не испрпљује се све богатство питања, која се покрећу разматрањем целог ариојевропског стабла. Ограничавајући се на детаљно историјско изучавање које друге породице језика или једнога језика, нпр., породице словенске, ђерманске, грчке и т. д., или нпр. језика руског, литавског итд., можемо, право да кажем, лепо проћи и без знања санскрта, и ако с друге стране ништа неће сметати тачно знање граматичке системе овог старинског језика. Али при свем том треба избегавати оно, доста раширено клањање пред санскртом, и појаве других језика не мерити санскртским категоријама. Па чак је у сваком случају боље не трчати „поређењима са санскртом“, него ли разметати се њима без тачног и основног знања овога језика. Међу тим у свакој јевропској литератури, па у том броју и у руској, има књижица, у којима се санскртске речи на памет пореде с речима кога било језика, противно здравом разуму и без икаквог научног основа.

Осем санскрта стари су литерарни језици индѝске породице: *пракрт* и *пали*.

„Пракрт“ (*prākṛta*) значи „природни“, народни језик, насупротив санскрту, као језику класичком. Он је познат поглавито из индѝских драма, у којима једна радна лица говоре санскртом, а друга пракртом. Пракрт служи као израз осећаја и мисли свега женскиња, а за тим и мушкиња, које не долази у класе привилеговане — војничку (*kshatriya*) и духовну (*brahmana*). Само *vidūshaka* (шављивчина, лакрдијаш), и ако долази у касту свећеничку, ипак у драмама све говори пракртски, јер он излази као израз „најпрозачнијег“ погледа на свет, говорећи само

¹⁾ Овде остављамо на страну представнике словенске породице у руско-азијским владавинама.

о једу, пићу и весељу. Осем тога, све корове у индјским драмама певају на пракртском. Треба напоменути да „пракрт“ не значи какав засебан, једноставан језик, него се напротив употребљава као опште име за неколико дијалекатских одблесака „народног“ језика ове литературе.

Пали (Pāli) је поглавито свети језик будиста.

Главни дијалекатски одблесци дијалеката и говорâ индјског племена, који данас живе, цепају се на ове групе :

Хиндустани,

Бенгали,

Кафир – на висиви Хиндукушу,

Цигански су говори такође изданак индјске породице језика. Цигани су, на тај начин, најближи етнографски рођаци источних Индијанаца или Индуса.

Врло је занимљив језик *иоста* (Kavi) на острву Јави (Java), где је с материјалом речи индјског порекла удружен облик језика дравидских, који никако не долазе у стабло аријевропско, нешто налик на *кјажтинско-китајски* дијалекат руског језика.

2. У *иранској* (еранској) или *иерейској* породици језика имамо два стара представника:

а.) језик *старо-иерейски*, сачуван у клинастим натписима цара Ахеменидске династије, од Кира до Александра Великог, и

б.) језик *старо-бактријски* или *зенд*, т. ј. језик светих књига, које се приписују Заратустри или Зороастру, с дијалекатским одблеском *гаг'а* (gāthā) (језик песама).

Каснијег су порекла ови литерарни језици еранске породице: *Хузвареш* (Huzvāresh) или *Пехлеви* (Pehlevi) и *Пазенд* (Pazend) или *Парси* (Parsi).

Сада живи језик *ново-иерейски* с разним дијалектима и говорима.

Еранској се још породици прибрајају и језици *Курда*, *Авганаца*, језик *осетински* итд.

Што се тиче језика *јерменског* или *орменског*, и ако и њега броје у породицу иранску, пре се може рећи да он чини засебну породицу аријевропских језика, блиску, истина, иранској, али ипак доста јако од ње различну.

Тако исто, у колико можемо судити по споменицима, до нас доспелим, са свим за-

себну породицу чинили су аријевропски језици Мале Азије — *ликијски*, *фригијски* и др.

Главно станиште племенима, која говоре аријевропским језицима одавно је — Јевропа. Овде налазимо ове главне породице овог језиковног стабла: *грчку*, *арбанашку*, *италијску* или *романску*, *келтску*, *ђерманску*, и *словенску*.

3. *Грчка породица*, чији су стари представници разни дијалекти *старо-грчког* или *јелинског* језика. Главни су дијалекти били ови: *дорјски*, *еолјски*, *јонјски* и *атички*, из кога се временом развило заједнички литерарни језик свих Грка (*koinē dijalektos*). Сви ови дијалекатски варијетети чине *групу грчку* у ужем смислу ове речи. Најближи су јој сродници у старо доба били дијалекти: *македонски*, *месанјски* итд.

У наше дане имамо литерарни језик *ново-грчки* и разноврсне *ново-грчке* народне говоре.

4. Неки броје у грчку племе и *Арбанасе*, или *Арнауће*, али тако блиско сродство њихово с Грцима мало је сумњиво. По мишљењу неких, то су потомци старих „Пелазга.“ Било како му драго, *арбански* језик и *арбански* говори чине у области аријевропској засебну породицу, различну од грчке.

Што се тиче ишчезлих језика *Дакâ*, *Трачана* итд., о њима је тешко судити због оскудног и заплетеног материјала.

5. *Италијска* или *романска породица*, у колико се у споменицима сачувала, представља у старо доба две гране :

а.) *умбарско-самнитску*, коју су чинили језици: *умбарски*, *волски* и *оски* и говори *сабелски*, и

б.) *латинску*, тј. језик *латински* с његовим народним говорима.

За *етруски* је језик више него сумњиво да долази у породицу италијску. Покушај Корсенов, да овом језику докаже припадање у породицу италијску, треба сматрати да није испао за руком, исто као и покушај једног енглеског научника, да докаже блиску везу језика етруског с језицима туранским или финско-турским.

После пада римске државе језик је латински продужио свој живот као литерарни, али се знатно изменио под утицајем народних говора разних земаља, у којима се населило племе „романско“. Ово је дало почетак језику *средње-латинском*, који се употребљавао у књижевности средњег века

наравно, не у једном само облику него у различним дијалекатским одблесцима. Како у правцу географском (дијалекатском), тако и у хронолошком, овај се језик поступно прерађивао. У овом, се погледу могу разликовати два главна типа: старији (средње-латински) и каснији (ново-латински), који се употребљавао на крају средњег века и који је истиснут повратком у литературу, за време „Обнове“, старог, правог *латинског* језика.

Упоредо с литерарним језиком латинским, међаним у току времена под утицајем сродних му говора народних, живели су и ови, ниже наведени народни говори, који се своде на неколико главних типова. Неки су од ових народних говора били зачетак посебним литерарним језицима. У садашње време налазимо ових *седам* главних група *романских* језика, дијалеката и говора:

а) Група *талијанска*, коју саставља знатна количина најразличнијих говора. Литерарни је представник ове групе језик *талијански*, по коме се ипак не може судити о карактерним особинама већине живих народних говора талијанских. Разлика између т. зв. талијанског језика, и, напр., говора миланског или напуљског много је већа, него између тог истог језика талијанског и језика старих Римљана, тј., језика латинског. Ово се објашњава трима узроцима: *дијалекатским*, *литерарним* и *хронолошким*.

О првом узроку можемо рећи да су у време, када се стварао садашњи литерарни језик Талијанаца (тј., у време Данта), били сви они исти дијалекатски одблесци талијанских говора, којих и сад има; као народна основица за литерарни језик узети су говори средње италије, говори Тоскане (Фијоренце и др.) и Ромање (Рима), који су у то доба, као и данас, упоредо с говорима млетачкога краја, били најконсервативнији, тј., који су се најмање изменили од свога старог стања, а који су и онако најближи језику латинском. Нема сумње да је Ђеновљанин или Сицилијанац XIII или XIV века готово тако исто мало разумевао, без особите спреме, литерарни језик талијански, као и његов потомак данас.

Само се по себи разуме да је Данта и друге писце, који створише литерарни језик Италији, при избору тосканског дијалекта,

руководила пре свега његова конзервативност и блискост језику латинском. Па не само то: него, изабравши за литерарне намере тоскански дијалекат, оне га чак нису ни узели у свем, него су напротив из њега избацили неке карактерне особине, с намером, да тако створени нови језик литерарни зближе с језиком латинским. На тај су начин у литерарни језик талијански од самога почетка ушле не само особитости једнога од живих талијанских дијалеката, него и особитости језика латинског, врло добро познатог у оно доба свима научницима и књижевницима. Ово је други, *литерарни*, узрок велике блискости језика талијанског и латинског, и знатне разлике између самога тог језика талијанског и већине живих талијанских говора. Слична се појава увек може опасити, кад год се какав из нова стварани језик литерарни не израђује на домаћем земљишту са свим самоствално, већ има себи сродних, старијих претходника. Тако је, између осталог, постао руски литерарни језик, који је у почетку био управо језик црквено-словенски, па измењен под утицајем кога од живих руских говора или групе говора. Сам пак језик црквено-словенски, као прерођај старог старо-словенског, показује нам, према овом потоњем, више или мање оно исто, што и средњевековни латински према старом латинском.

Најпосле, *хронолошки* је узрок горе поменути појаве у томе, што је талијански језик, једном створен и потпуно утврђен, до нас дошао само с незнатним изменама, које се више тичу слога и склапања реченица, него облика и, како би се могло мислити, гласова, док су међу тим народни говори, развијајући се потпуно „природним“ путем, остали без овога чуварног утицаја литерарне реакције, те се и много брже мењају.

Овде треба напоменути да је литерарни језик талијански у самом почетку своје појаве добио печат „извештачености“ и изузетне употребе у литератури, у школи, у администрацији и у свечаним приликама. Врло је вероватно да се у обичном животу никад није употребљавао, као што се ни данас не употребљава. Пијемонћанин говори пијемонатски, Миланац милански, Млечанин млетачки итд., а талијански баш никако. У Милану чак и „виши слојеви“ друштвени у о-

бичном разговору употребљавају месни дијалекат. Тек у последње време, због тежње за једноликошћу, а утицајем школе, обавезне војничке службе итд., све се више шири употреба заједничког језика талијанског.

б.) У талијанској групи треба разликовати тако звану *ладинску групу* (*zona ladina*). Ово је незнатна територија, подељена на три изолована дела: један део чине *Гриџони* (*Grigionì*) или *Гризони* у Швајцарској, другу — *Ладини* у Тиролу, који деле немачко становништво од правог талијанског, и, најпосле, — *Фурлани* или *Фријулани* (*Friulani, Furlans*) у Фријулу, тј., у Италији, с варошима Удином (*Udine*) и Чивидалом (*Cividale*), и у Аустрији, где заузимају јужни део горичког грофовства (*Gorizia, Görz*), у коме су иначе све Словени.

в.) Трећу групу романских говора чини група *провансалска*, тако названа по литерарном јој представнику, средње-вековном провансалском језику трубадурском. Назив пак језика „провансалског“ — порекла је географског (од француске провинције *Provence*). У данашње време нема једног провансалског језика литерарног, али књиге излазе на говорима њему сродним, за литерарну потребу удешеним. Провансалски говори захватају јужни део Француске, дакле, територију, у којој као литерарни језик влада језик француски, а осем тога они захватају и североисточну Шпанију. Свима се овим говорима даје и назив „*langue d'oc*“ (језик „ок“), где имамо речницу *oc*, која значи потврђивање и одговара француском *oui* (јест), а постала је, као и ова француска, од латинскога *hoc* (ово). Поменути назив, као термин географски, узима се за старинску француску провинцију *Languedoc* (Лангедок), на запад од Прованса.

г.) Четврту групу романских говора чини група *француска*, чиј је литерарни представник језик *француски*, који долази у ред највише раширених светских језика, и који је, осем Француске, примљен као официјално-литерарни језик у Белгији, у Луксенбургу и нешто у Швајцарској, и као „дипломатски“ — у целој Јевропи. Народни говори француски разликују се међу собом, по свој прилици, не мање од талијанских.

Особиту групу чине говори *валонски* (*Walons*) у северо-источној Француској и у Белгији

д.) Група *ишанска* данас не влада толико у Јевропи, колико у јужној Америци, исто тако као и

ђ.) група *португалска*.

е.) Последњу, видну групу романских говора представља група *румунска* (румунска) или *дако-романска* (молдавско-влашка). Становници који говоре говорима ове групе живе, прво, у краљевини Румунији (пређе Подунавским кнежевинама), за тим у Аустрији (у Сибињу, у Угарској и у Буковини), па у изгачном делу краљевине Србије и у данашњој Бугарској. Засебну немногбројну грану Румунâ чине Цинцари или Куцо-Власи, расејани по пређашњим и садашњим турским владавинама, а у већој маси међу Арбанасима и Грцима, како у Турској, тако и у Грчкој.

6. Колико се може судити по историјским предањима, *келтска* је породица у старо доба много више била раширена него данас. Сада она захвата само француску Бретању, Ирландију, Уелс (*Wales*) и незнатан део Шотске. Уз то још треба казати да се о једноставном келтском становништву може говорити само релативно. Немајући ни политичке ни културно-литерарне независности, Келти се час примичу Французима, час Инглезима, и због тога, измешани на једној страни с француским или на другој с инглеским насељеницима, и сами знају или француски или инглески језик. Многи потомци пређашњих Келта сад већ не говоре келтски. За неке од њих примање више културе значи толико исто, колико отуђивање од пређашње националности. У овом погледу келтске нам земље пружају онако исто позориште, какво и земље литавске (бар донекде), или земље словенске, што су под владом племена романских, ђерманских или мађарских (Словени у Италији, Лужичани, Пољаци у Шлезиви, Словаци у Угарској итд.). Тако исто у Русији тако звани „странци“, постајући људи „културни“, обично престају употребљавати у разговору свој матерни језик, него се за тај посао служе језиком руским, и ако се често њихов културни ниво тим баш ни мало не повишава.

Келтска се породица у опште цела на две гране, знатно различне међу собом:

а.) Грана *ирска* или *хадзелска*, у коју долазе:

1.) Говори *ирски* у *Ирској*, чиј је најстарији литерарни представник *старо-ирски*.

Од овога језика има споменика не ранијих од VIII века после Христа.

2.) Другу групу ирске гране чине говори *велски* у Шотској.

6.) Грану *британску* или *кимрјску* чине:

1.) језик *старо-галски*,

2.) говори *велски* (велшки) или *валјски* у Уелсу (Wales),

3.) говори *корнуелски* или *језик корнуелски* (*корнјски*), који је пређе живео у југо-западној провинцији енглеској *Корнуелу* (Cornwall), и који је савршено изумро око 1750.

4.) говори *бретањски* или *арморикански* у француској Бретањи. „Арморикански“ значи „поморски“ од *ar-mor*.

7. Најраширенија између свију арио-јевропских или индојевропских може се узети породица *ђерманска*. Од народâ, који створише независне државе, у њу долазе: *Немци* (данашња ђерманска империја са својим вазалним државама), *Холанђани*, *Инглези*, северни *Америчани*, *Данци*, *Шведи* и *Норвешки*. За тим у *Аустрији* Немци још и данас хоће да су елемент који влада, наметнувши свој језик, као језик школе и администрације, другим народностима ове многојезичне државе. Најпосле, једноставно становништво, које припада породици ђерманској, живи у Белгији, у нидерландским (холандским) и енглеским колонијама, а поједине немачке насеобине налазе се у Италији, у Русији, у Турској, па, чини ми се, чак и у Шпанији.

Ђерманска се породица цела на три главне гране:

а.) *Готску*. Језицима, који долазе у ову грану, говорила су племена, позната у историји средњег века под називом Гота или Готаа. Племена су се ова измешала с племенима неђерманског порекла, изгубивши тиме свој језик, тако, да је ова грана ђерманске породице ариојевропских језика изумрла, како се каже, без потомака. Само се један дијалекат овога племена у своје време развио у литерарни језик, ка коме је написана Библија (управо Нови Завет), *Вулфила* или *Улфила* (*Vulfilas, Ulfilas*) и неколико других незнатнијих споменика.

Од језика Лонгобардâ и неких других племена ђерманских, познатих из историје средњег века, остало је врло мало споменика (неке само посебне речи и изрази, које за-

писаше летописци), те се никако не може одредити којој су грани ти језици најближи. Од језика Вандалâ, рекао бих, баш ништа није остало.

б.) Другу, доста познату грану ђерманске језиковне породице чини грана *нордјска* (северна) или *скандинавска*.

Најстарији је представник ове гране језик *старо-нордјски* или *старо-северни* (*altnordisch*), тј. језик двеју скандинавских Еда (*Edda's*).

За тим, у ову исту грану долазе и данас живи дијалекти и говори: *исландски*, *норвешко-дански* (*данско-норвешки*) и *шведски* с литерарним језицима: *исландским*, *норвешким*, *ђинским* и *шведским*.

в.) Трећа се грана ђерманских језика зове ђерманска у правом смислу или *немачка* (*deutsch*). У тој се грани могу разликовати две велике групе: *доњо-немачка* (*nieder-deutsch, plattdeutsch*) и *горњо-немачка* (*hochdeutsch*). Ови су називи узети отуда, што у првобитној (историјски познатој) домовини немачкој Немци, који говоре „горњо-немачки“ (*hochdeutsch*), заузимају јужни, узвишенији и говорити део територије, а Немци дијалеката и говора „доњо-немачких“ (*niederdeutsch*) — северни део заједничке им територије, део нижи, к мору нагнути.

Од старих представника *доњо-немачке* групе можемо споменути језике у споменицима сачувани: *старо-саксонски* (*altsächsisch*), *англо-саксонски* (*angelsächsisch*) и неке друге варијетете старог доњо-немачког.

Иселивши се у Британију, и тамо се измешавши са старим Бритима, келтскога порекла, стари су Англо-саксонци ипак сачували свој језик, и наметнули га пређашњим староседеоцима. Француски Нормани или Норманци (донели са собом из Француске језик француски), који сад покорише ове Англо-Саксонце, покорише се опет њиховом културном утицају, и примише њихов језик. И ако је утицајем француско-норманским ушло у језик англо-саксонски врло много речи француских, обрта говорних, па чак и појединих облика, опет зато језик овај потпуно задржа свој ђермански тип, и не преста и даље бити језик англо-саксонски, који живи у разноврсним говорима. Даљи развитак ових англо-саксонских говора у Британији дао је новије *инглеске* *говоре* с литерарним *инглеским* *језиком*,

који поред тога служи као државни језик Велике Британије и Ирске, Источне Индије, разних других енглеских колонија, и, најпосле, Здружених Држава Северне Америке. У опште енглески језик долази у ред најраширенијих језика земљине допте.

Други језик литерарно-државни, који се развио из језика доњо-немачке групе, имамо језик *холандски* или *нидерландски*. Најсроднији овоме језику народни говори (доњо-немачки, *niederdeutsch*) својина су оних племена, која су настањена, осем Холандије, у једном делу Белгије (*Фламандци*), и за тим, у свој северној Берманији. Овде чине засебну групу говори *Фризâ* или говори *фриски*. У самој пак Берманији израђен је у најновије доба засебан *доњо-немачки* литерарни језик (*niederdeutsch, plattdeutsch*), којим је, између осталих, писао и чувени поета Фриц Рајтер (*Fritz Reuter*).

Област, коју држе племена, што говоре *горњо-немачким* (*hochdeutsch*) народним говорима, знатно је мања од оне, у којој владају језици из групе доњо-немачке. Врло разнолики народни говори горњо-немачки живе данас у јужној (већој) половини ђерманске царевине (узимајући овде и Елзас, у немачком делу Швајцарске, у провинцијама аустријским, које су насељене ђерманским племеном и, најпосле, у оним местима Русије и Пољске, у којима Немци живе у маси, али овде не без изузетка, пошто у Русији и Пољској живе и Немци, који говоре дијалектима доњо-немачким (*plattdeutsch*).

У разним периодама живота немачког народа горњо-немачки говори давали су почетак различним литерарним и литерарно-државним језицима. Најстарији облик такве литерарне примене горњо-немачких говора имамо у језику *старом горњо-немачком* (*althochdeutsch*), који се у неколиким варијететима употребљавао у књижевности од VII до XII века. Средњи период у примени горњо-немачких говора на потребе литерарне представља нам језик *средње-горњо-немачки* (*mittelhochdeutsch*), чији се споменици пружају од XII до XIV века. Главни је споменик „народни еп“ о Нибелунзима (*Der Nibelunge Nôt*).

Са свим независно од средње-горњо-немачког, у време реформације, а поглавито

иницијативом Лутеровом, постао је најновији облик горњо-немачког литерарног, а у исто време и државног језика, језик *нови горњо-немачки* (*neuhochdeutsch*) или *немачки* у ужем смислу ове речи. Лутер је узео у главном језик, који се употребљавао у саксонским канцеларијама. Језик је овај с незнатним изменама продужио свој живот и до данас, као језик литературе, школе, администрације и, најпосле, као *разговорни језик* тако званих образованих класа у свој ђерманској царевини (изузимајући делиће пређашњих пољских владавина, а тако исто Елзас и Лотарингију), за тим — у Аустрији, у колико је она ђерманска, у немачким кантонима швајцарским, и, најпосле, у Русији (да и не говоримо о немачким исељеницима у Америци). Није с горега напоменути да у Швајцарској као језик војничке команде у пешадији и кавалерији служи језик немачки, а у артилерији — француски.

Као особити варијетет језика немачког имамо језик, или, како га неки зову, „жаргон“, којим говоре Јевреји: (нешто мало) у самој Берманији, за тим у Пољској, Русији, Аустрији и (нешто мало) у Румунији.

8. *Литавска* породица долази у најмалобројније породице аријевропског или индојевропског стабла. С њоме се у овом погледу могу упоредити само Арбанаси (најмалобројнији) и после садашњи Келти (којих има нешто мало више него Литавца с Летима).

Литавска се породица у главном дели на две групе: а.) *литавску* у ужем смислу ове речи и б.) *летску* (латишку).

Један дијалекат *литавске* породице у ужем смислу сачувао се само у мало писмених споменика од XVI века, али га је нестало из живе употребе, пошто се потомци оних, који њиме говораху, понемчише, предавши своје име оној држави, која је у најновије доба створила ђерманску царевину, и која јој у свему предјачи. То је језик *старо-пруски* (*altpreussisch*), т. ј. језик старих *Пруса*, нешто истребљених, а нешто асимиллованих с Немцима крсташима, који од њих позајмише свој назив, као назив географски, т. ј., назив оне земље, у којој су живели стари Пруси — Литавци.

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

Александра Бена

ГЛАВА ШЕСТА

психолошка поступност у предметима

(Наставак)

Немогуће је избећи утилив радости и бола као мотива. Индиферентно волети и за тим тежити, била би права противуречност већ по себи. Али и индиферентне ствари могу бити од важности као *средства* за неку *цел*. Ми можемо имати способности да приметимо разлику у дужини два прута, тежини две кугле, висини два гласа, у савијутку два угла, у сенчењу две врсте црвене боје, али, ако нам само разликовање не даје какво задовољство, нити нас ослобођава од непријатности, али не производи никакво дивљење ни потрес, онда нећемо ни те разлике приметити. По највишем закону који је први услов целе свести, свака *приметнија* разлика има неку снагу буђења; по себи је нека врста изненађења и оставља утисак, који сачињава један део сазнања. Јака промена у осветљењу у некој соби, напрасан пуцањ или одјек неког топа буди свест. У колико је чуло осетљивије, у толико је нужна мања промена, па да се свест пробуди. У толико ми можемо посматрати пут којим дух добија утиске о разликама. Али ја се бојим, да то не буде сувише велико и према нашим способностима а и према потребама, кад нас разлика мора најпре продрмати и потрести, па тек онда да је запазимо. Ако пређемо из једне собе у другу у којој је за пет степени топлије или хладније, онда ћемо ту разлику у топлоти приметити и нехотице, па хтели ми то или не хтели. Можда је доста и два степена разлике, па да се примети; али кад је та разлика у топлоти само пола степена, онда већ треба неки нарочити мотив

па да се она (у колико смо ми у опште у стању да опазио мале разлике) доста и примети.

Један од првих знакова умног напредовања и развијања усвајањем утисака од ствари, које се око нас налазе, јесте примећивање оних околности, *које иду упоредо са оним, што у нама изазива задовољство и радост*; или друкчије: примећивање оних предмета, појава и ствари, које или претходе или упоредо иду са оним, што нам даје уживање. Онај надражај за пажњу, који долази од пријатности, прелази на овај начин и на оно, што с пријатним иде заједно или што је с тиме у свези, те тако се и на то обрати пажња, размотри и упамти. Дете на овај начин упозна не само оно, што му служи као храна или за угодност, него и све остало, што уз то иде или што служи као наговештај да ће храну или друго што год за угодност добити. Предмет, који има јаког унутрашњег интереса, осветљава и своју околину, и ово бива у толико већој мери, у колико су чврћи и у већој свези утисци спољних ствари. На овај се начин врло јако шири добијено знање, при чему опет остаје интересантан онај мотив, који долази од тежње за уживањем и избегавања бола. Мотиви и стина остају исти, али су умно много проширенији. У колико ми више упознајемо споредне околности наших уживања, у толико постаје већи надражај за посматрање и разликовање. И врло слаб глас, који нити је по складности пријатан, нити производи какав потрес, ипак се може запазити и приметити, ако се њиме наговештава долазак

каке нама познате личности или у опште неке познате угодности и пријатности. Разлика између неког чистог, домаћег пића, и неког другог, које је са страним зачинама помешано, може бити по спољњем изгледу врло незнатна, па ипак то остаје један са свим приметан знак, који се не да загладити и који ће се и приметити.

Али ми сада морамо узети у обзир и једну другу тачку, која нас мало дубље уводи у сферу *неинтересантне пажње*. Кад нема ничега интересантнога, онда чула не могу друкчије, него да се неко време занимају и оним што могу добити. Код неинтересантног предмета она се неће дуже бавити него што је нужно, али кад не могу да добију ништа боље, онда ће се задовољити и оним што нађу.

Ове паузе између јаких узбуђења потпомажу примећивање ситнијих разлика и незанимљивих предмета. Детету можда пада у очи најпре само нека са свим јасна боја — јако црвена или плава, или множина различитих сенчења, које оно примећује као једну целину. Понављањем се тупи интерес за јак утицај и кад нема никакве нове и свеже примамљивости, којом би се онај први ослабели интерес надокнадио, онда ће се сад пажња обратити на поједина сенчења која цео агрегат боја сачињавају и посматрати разлику између њих. За младеж нема никакве сувише велике дражи, кад изнађу разлику; много је већа драж за њих кад открију неку сличност између предмета. Међутим изналазак каког новог утицаја има за дечији дух и неке награде, по што дете у томе случају постаје свесно своје снаге. Развитак ових мисли, које сам овде навео, управљен је протјаву сувише великог и јаког дражења и претрпавања дечијег духа. Па какво значење има хваљена дечија веселост ако се под њом не разуме то, да је за дете потребно мање надражаја па да добије и одржи весело расположење; да и незнатнији узроци њихов интерес задовољавају, и при

томе им пажњу ослобођавају да и мање дражљиве моменте испитују, те она на тај начин усвајају танке разлике, које основу сазнавања проширују.

Ми смо догде посматрали дете у његовом слободном и самосталном раду, у његовој слободној саморађњи, и хтели смо да докажемо, како се под оним претпостављеним мотивима интелект проширује и развија. Прелазећи сада на вештачко руковођење и управљање пажњом упливом других — школовање у ужем смислу — ми имамо опет исте мотиве као основу, само са промењеним начином примењивања: средства за олакшавање и мере пажљивости остају исте. Сад се захтева, да се обрати пажња и да се запази и једна друга класа разлика, о којој до сада нисмо говорили, а то су оне са свим *мале и неинтересантне разлике* између два три и четири прелива боја, између два гласа и на послетку незнатне разлике у видљивим облицима слова и т. д. Нема никаког ни посредног ни непосредног задовољства, никаког силног изненађења или потреса, никакве унутрашње привлачности и занимљивости, па чак ни онолико, колико би било нужно да се испуни време у залудничењу — која би била у стању да за такве ствари изазове саму пажњу, а камо ли јаку духовну концентрацију; па с тога за учење таквих предмета и не остаје ништа друго него *sic volo* (тако ја хоћу, наредба, заповест) старијих. Сад долази питање: на који начин треба ово, према општим принципима вршити, па да буде што је могуће блаже, а опет да се постигне успех. Пре свега, васпитач се мора старати, да цео свој утицај развија на најбољој основи, а то ће бити онда, ако он ученика придобије за себе, не употребљавајући при томе никакав тероризам. То сваки признаје. За тим се мора пазити на *природна помоћна средства*, која се још у првом добу детињства појављују, и брижљиво их неговати, те тако да се по могућству пробуде

и они интереси, који се после сами одржавају и непрестано трају.

Ово се такође признаје. За тим долази озбиљан закључак, да се на послетку мора погледати у очи и ономе, што по себи није ни мало интересно; да ми не можемо никаком вештином, никаким улепшавањем направити пријатним *све* оно, што се учи. Време тешкога рада мора једном доћи; озбиљан тежак посао мора се на послетку почети, и не остаје никаквих мотива, којим би се то могло уклонити и обићи. Па шта сад да се ради? Покушај, да одредиш и одмериш снагу детињу за напрезање и јаку нажњу. Употреби ту снагу потпуно без икаквих злоупотреба, ако можеш „златну средину“ погодити. Дисциплину живота почињи тиме, да ученика постепено привикаваш на незамљив, недопадљив и озбиљан рад; али се постарај и за промену у одмору, и раду, као и за игре.

Сад разгледајмо она питања, која постају из доступности или развијања способности.

У коме добу треба да почне васпитавање? Ми почнемо сувише рано ако смћемо и рушимо оне снаге, које су потребне за телесни развитак. Па ако баш не би био овај случај, опет је прерано и онда, ако се мора да троши много више снаге за утиске, које ученику дајемо, него што би то било потребно у доцнијем времену. С друге опет стране, почећемо сувише доцкан, ако пропустимо оно време, кад би се корисни и добри утисци могли са свим сигурно и стално усвојити. И прво и друго може се десити врло лако.

За ово нам остаје посматрање, као најсигурнији и најбољи судија. Само овде морамо оставити на страну изузетне случајеве сувише велике јачине, као и велике слабости. Ми знамо, да су многа деца почела учити читање у трећој години, па су остала и одрасла као са свим здрава. Али што ми извесно не знамо, то је, да ли та деца не

би била у својој 15-ој години исто онолико далеко кад би почела учење не у трећој, него у четвртој или у петој години. Међу тим, ако се зна, да је велики број деце почињао између четврте и пете године, па се нису опазиле никакве рђаве последице, сем каквих случајних, онда би требало сматрати да је право време за почетак једна година доцније (сем изузетних случајева). Не може се доказати нужност и целисходност да треба почетак учења одложити до шесте или седме године. Морало би се позитивно доказати, да тако дете, које тако доцкан почиње, напредује брже него сва остала деца, која су раније почела.

Кад треба да почнемо са механичким образовањем руку, па онда гласа и ока за посматрање боја и облика? Ми овде следујемо природној саморадњи, која потребује с једне стране упућивања, а с друге присиљеног уздржавања, које је више или мање непријатно, и које тек помоћу пробуђеног интереса добија неки укус.

Једно друго питање односи се на приоритет почетка код различитих врсти знања: језика, познавања предмета, механичких уметности, моралних утисака. Кад је дете довољно припремљено, да уђе у ове различне области знања, па да му није нужно да се и преко својих снага напреже? У свима овим случајевима понавља се спонтани или саморадљиви почетак, па онда постепено долази рад, којим се та прва саморадња наводи у одређене канале. Изгледа, да обично свакад приоритет припада активитету, те према томе, и долази једна ствар на ред, да се раније или доцније учи и упознава, у колико она има у себи више активитета, при чему наравно долази још у обзир и развитак појединих органа. Од свега учења изгледа да је најраније учење језика (говора), које обично претходи и разним умешностима.

А и радња ока развија се врло рано ; и схваћање видљивих покрета, величина, облика и свију просторних односа напредује врло брзо. Ово је стадијум спонтаног посматрања и конкретних утисака, и он у исто време ствара ону неопходно нужну основу за даље школско васпитање. Образовање које претходи школином образовању, састоји се у развијању гласа, у нези посматрања оних ствари и лица, која су у најближој околини, и у свезивању имена са овим различним предметима. У колико су ове три тачке више и даље развијене, у толико је и дете спремније за методичку наставу у школи.

Прва тачка, коју овде треба да разгледамо, односи се на старост, кад је памћење најјаче, и кад учење само оних ствари које се оснивају на простом памћењу претходи сваком другом учењу. Ово се примењује и важи за оно питање : како у овом погледу стоје језици према науци т. ј. како стоји језик према неком више или мање уопштеном и у свезу доведеном знању. Но изгледа да је већ решена ствар, да се између шесте и десете године врло мало може предузети онога рада, који је свезан са тежим процесом суђења (мишљења), па ипак је дух у овом времену врло способан за образовање и врло примљив. По свој прилици ово је оно доба, кад чисто памћење достиже максимум своје снаге. То се најочигледније огледа у учењу говора, и то не само у учењу речи и њиховог везивања са стварима, него учењу и схваћању већих целина као прича, песама и научних факата ниже врсте.

За лакше врсте стварних факата, при чему се уопштавање само у толико примењује у колико је потребно те да се интерес појача и памћење олакша, као што је случај код географских појединости и простијих приповедака, потребно је више чистог памћења него ма које више духовне снаге, па с тога оваке ствари и спадају баш у ове године.

Да се теже науке, као граматика, механика и аритметика могу тек доцније учити и разумети, то је јасно већ и због тога, што се духу морају дати најпре примери конкретнога, а после и с тога, што ми немамо снаге да изнудимо онолику и онаку пажњу, која је потребна за везивања и раздвајања, које у тим наукама треба вршити. Ово на првом месту зависи од старости, премда се то може учитељевим успљавањем и изнудити. Прерано учење таквих предмета обично се завршује тиме, што се просто факта само запамте, јер се младеж може подстаћи да гола факта и податке усвоји, а да и не појми њихов прави смисао. У оно доба, кад је пластичка снага духа (памћење) најјача — а то је од прилике између седме и једанаесте године — није безусловно нужно да предмет има неког особитог интереса, и ако и то још и више потпомаже памћење. За ученика је довољна и сама она унутрашња свест о снази, па да му рад не буде мрзак и досадан.

У вишим друштвеним, класама обично се ово прво време, кад је пластичка снага најјача, употребљава на полагање основа за стране језике као што су француски и енглески. Против самога факта нема се шта приметити само што се често у томе претерује, па се памћење сувише оптерети. И ако ми оно време, кад је памћење најјаче, употребљавамо за извесне духовне радове, за које је највише памћење и потребно, опет и у томе времену ми морамо, у исто време, по нешто чинити, како би се упоредо, а полагано и постепено, развијало и суђење (мишљење). Занемареност овога развитка исто тако штетно утиче као и сувише велика убрзаност. У овоме се добу не смеју све снаге употребити само на памћење и усвајање голих речи. Тиме се може угушити и спречити и само схваћање и разумевање правога смисла речи, те на тај начин двојако смести развитак судиље, мишљења.

Врло је интересно, да видимо како стоји овај моменат пластичке снаге према моралном васпитању. Заповести, правила, унутства, све се то добро запамти, па и саме религиозне доктрине могу се тако стално запамтити, да се никад неће заборавити, једино тиме, што ће нам се све то у времену између шесте и десете године више пута понављати. Међу тим, све то има само привидне, спољне вредности. Ми се морамо старати за диспозиције за послушност, за неговање наклоности и симпатија и за развијање способности, да се могу предвидети и оценити последице, које извесан поступак и рад собом доноси. Што се тиче послушности, дисциплина страха може много учинити код слабих и примљивих субјеката. Теже је друге елементе савладати, и главно је питање овде: да ли је ова пластичка периода повољна за образовање пријатних

асоцијација, претпостављајући, да је дете довољно снабдевено са пријатним стварима. Ја мислим да јесте, и само бих приметио, да се за ово усвајање троши огромно много времена, и да се у овоме погледу обично за две или три године учини једва приметан напредак. Али ове везе мисли (асоцијације) оснивају се на оним истим темељима, на којима и моралне наклоности и симпатије.

Што се тиче предвиђања потоњих последица, то се развија са свим лагано. Зато је потребан велики развитак снаге за схваћање у свези са једном класом асоцијације мисли, које су врло тешке због тога, што морају имати велику јачину и бити чврсте, па тек онда се могу употребити за ову цел овде. Као мерило за јачину ових асоцијација служи снага отпорности према рђавим подстицајима у првим годинама.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

Још пре две године навршило се читаво једно столеће од како је Валентин Хај, брат чувеног минералога Хаја, засновао прву школу за образовање слепих, и тако оборно ону стару предрасуду, која је код свију народа била јако укорењена, да слепи нису способни за интелектуално ни за стручно образовање.

До тога времена није се нико ни сећао да размишља о начину и средствима, помоћу којих би се слепи могли избавити из оне досадне осамљености и одвојености од свега осталог света, на коју су били осуђени због немања вида. образовање слепих сматрало се као савршено немогућна ствар. Сваки их је сажалевао због њиховог стања, и то је била једина утеха, поред мале милостиње, коју су слепи од своје овате браће добијали. Ни у најобразованијим државама минулих векова ми не налазимо никаквог старања о образовању слепих нити каквога корака за побољшање њиховога социјалног положаја; и то

само због тога, што је она вековна предрасуда, да слепи нису способни ни за каки рад, па ни за само образовање, преношена с генерације на генерацију као какво божје „откровење“, у коме се не може ништа мењати ни предругојачавати. Слепи су, све до Хаја, сматрани као невољници, који су, због недостатка вида, осуђени да проводе цео свој век у мраку и незнању, и да због недостатка једног једитог чула нису способни ни за каки други посао сем прошње. Утицај других чула на образовање духа изгледао је пређашњем свету тако мали и незнатан, да му се чинило е је узалудна мука и покушавати, да се преко њих слепоме улије каке светлости у дух. Кад нема ока, мислило се, онда неможе бити ни говора о каквом умном образовању слепих, а још мање о образовању за какав користан рад у друштву, који би слепац могао радити, и тако и свој дух ослободити од оног вечитог мрака и незнања, а и свој понос уздићи и очувати, који је код

њега, нарavno, био погажен и уништен, по што му је опстанак зависио од туђе милости и просјачења. И по себи се разуме, да су оваки погледи на слепило имали штетног утицаја, како с моралне тако и с материјалне стране, а за саме слепе, а и за друштво, у коме се ови налазе. Јер, свакојако, ни за најбогатију државу не може бити све једно да ли ће она имати у својој средини 30—40 хиљада слепих просјака, који морају живети од туђе зараде, или толики број образованих и производних снага и чланова, који од своје сопствене зараде живе. И по томе, штете које долазе због необразовања слепих, подносило је и само друштво у коме слепи живе исто онако, као што су ови невољници морали трпети све незгоде, које су са слепилом и одвојеношћу скопчане, кад нема никаквог образовања, које би колико толико разгнало онај мрак, који влада како око слепог тако и у његовој унутрашњости од колевке па до гроба. Међу тим, као што смо напоменули и напред, не само да се слепима није давало никако образовање — ни стручно ни опште него чак нико није ни слушао, нити веровао, да је могуће слепоме дати какво веће образовање, него што је овај као просјак имао. И због тога су слепи и у најобразованијим државама били принуђени, да прошњом своје потребе подмирују, и то им је био једини „рад“ и занимање целог живота. За веће каке потребе, сем борбе за опстанак на тако низак начин, као што је прошња, слепи нису ни знали (сем неких изузетних примера, које ћемо на своме месту доцније навести).

Такав је био положај слепих до краја прошлога века, док није подигнута прва школа за њихово образовање. Али од тада, ово је питање добило сасвим други облик, и данас има врло мало држава — бар у Европи, — у којима живе слепи још под оним великим притиском умне и материјалне чамотиње, под којом су били у свима државама, док се држало, да се њима, због немања вида, не може дати никако образовање, нити каке спреме за ма који користан посао у друштву, који би их ослободио од оног униженог просјачког положаја. Школе за образовање, слепих показале су истинским резултатима свога рада да су слепи способни не само за умно обра-

зовање које им у знатној мери олакшава онај мрак и све тешкоће, које од слепила долазе, него да се они могу да образују и за многа корисна занимања у друштву као и окати. И од тога времена не само да су растеране оне старе заблуде о неспособности слепих, него је и социјални положај слепих постао сасвим други. Они се више нису сматрали нешто ниже од обичних људи, као непотпуни људи у сваком погледу, који морају, онако потиштени и презрени, да живе од милостиње и прошње, него су им призната сва човечанска права као и окатима. Тиме је у исто време једно доста осетно друштвено зло умањено у великој мери.

Овај епохални преображај учинио је Валентин Хај 1784 год. засновавши исте године у Паризу завод за образовање слепих. Он је најпре узео једног слепог младића од 17 година, који је сваки дан просио пред једном париском црквом, и почео га код куће обучавати. Већ на првом кораку требало му је да савлада велике тешкоће; јер ни окати нису веровали, да ће он имати кака успеха а камо ли слепи младић, који се је већ привикао на прошњу. С тога је Хај имао мучке док га је приволео, да код њега учи. После дугих преговора и устезања младић је пристао да га Хај учи, али само под тим условом, да му Хај даје сваки дан онолико новаца, колико је он пре прошњом дневно заслуживао. И ово му је Хај драговољно испунио, и тако се свршила погодба између *првог слепог ђака* и првог учитеља слепих.

Како је текао рад при образовању првога слепца, то ћемо доцније на своме месту видети. За сада је довољно да напоменемо само то, да нико није веровао, да ће Хај имати каквога успеха у своме предузећу. Шта више многи интелигентни људи, као и цела маса необразованих, сматрали су Хајеву идеју о образовању слепих као каку манију. Али у толико су се више изненадили и први и други кад је Хај после годину дана извео свога слепог ученика, да полаже јаван испит пред члановима академије наука, у присуству многобројне друге публике. Испит је испео неможе сјајније бити. Како најнеобразованији, тако и највећи научари париске академије наука, изненадили су се кад су на испиту

видели колики је успех Хајев слепи ученик постигао за једну годину. Чисто им је невероватно било кад су видели како онај исти сленац који их је прошле године пред црквом с нарицањем и запомагањем за милостињу молно, сад у један пут уме и да чита и да пише и да рачуна, па још зна нешто из Земљописа, Јестаственице и других предмета.

Тај испит имао је великог значаја за цео даљи рад на образовању слепих, и на ширењу школа, у којима се слепима даје умно и стручно образовање. Академија наука изјави са своје стране, да је Хај доиста изнашао како *средство* тако и *методу*, помоћу које може слепима давати образовање, и да је на тај начин срећно решио једно врло важно питање, које толики векови нису били у стању да реше. То је био јасан доказ, да се у образовању вид може у великој мери да замени другим чулима: пипањем, слушањем и т. д. као што већ данас сваки може да види у заводима за слепе како они *ир-стима* читају исто онако као ми оком; а помоћу пипања и осталих чула изучавају скоро све предмете, које и окати уче.

Већ друге године Хај је имао око 15 слепих ученика, а после сваке године све и више, тако да је убрзо постао читав завод који је после предузела држава. После неколико година већ су и први ученици завршили своје образовање, и онда се још јасније видело како се образовањем од слепих просјака може да направи интеллигентан и производан члан друштва.

Из Француске су се школе за образовање слепих рашириле по целом свету, и данас нема скоро ни једне државе, коју је култура дохватила, а у којој не би имало нарочитих школа за образовање слепих. Данас Европа броји преко сто таквих школа, а сама Немачка око 35. Поједине државе којима је политичка прошлост срећнија, те су могле да употребе све своје време на културни развитак, кад смо се ми морали да боримо једино за национални и човечански опстанак дотерале су већ дотле, да имају *обавезну наставу* како за окате тако и за слепе. Тако у Саксонској почну се образовати сва слепи

деца — како мушка тако и женска — још од 6-те године, и њихово образовање траје све дотле, док не добију сва она знања, која се данас рачунају у опште образовање и док не изуче један, а често и више заната, које после раде као самостални људи. На неким местима у Саксонској, као што ћемо доцније видети, школовани слепци образују читаво једно друштво, па заједнички раде неки занат, који су у школи изучили: корпарство или ужарство, и са свим лепо живе као самостални мајстори. Па још кад видимо како они израђују све оне предмете, које ми из Пеште и Беча добијамо, и кад узмемо у обзир, да за све то ми имамо, материјала у нашој земљи у пода оне цене колико се овде тај материјал плаћа, онда можемо приближно видети од колике су огромне користи оваке школе. Та, код нас још ни окати не израђују оне предмете, које слепи науче радити у својим школама, и које они после, по изласку из завода, и раде у каквој вароши и седу. За то у Саксонској и не налазимо слепаца просјака. Школа је овде од слепог просјака направила ваљаног мајстора, који од оног врбовог прућа, што код нас трули на земљи или неупотребљено остане на дрвету, прави дивне ручне корпе, као и све друге врсте, које се употребљавају за разне послове; а од оних кучина, што се код нас могу наћи у свакој сељачкој кући, он испреда најфинији канап, који ми небисмо имали да нам није Пеште и Беча. А већ да и не говоримо о умном образовању, које данас слепи добијају у оним земљама, где постоје нарочите школе за њихово образовање. Тек доцније, пошто упознамо рад и резултате рада оваких школа, бићемо у стању да разумемо све, што данас сленац учи и научи. На овом месту да напоменемо само још то, да слепи уче како читање и писање, тако и све остале предмете: правилну употребу свога матерњег језика усмено и писмено, *Земљопис* своје отаџбине и целе земље, *Историју* своје отаџбине и историју света, *Рачун*, *Зоологију*, *Ботанику*, *Минералогiju*, музику, певање и т. д. У великом обиму изучавају поједине предмете, то ћемо доцније показати, кад будемо говорили о раду у школама за образовање слепих.

Ми смо овде само хтели да навестимо значај и важност школа за образовање слепих, и да тако још унапред покажемо, да је ово донста једна хуманитарна, колико и корисна установа, и то како за слепе тако и за окате, међу којима они први живе. Међу тим, као што је познато, код нас још не постоје такве школе. И не само то; код нас има врло мало људи који ту установу добро познају, те по томе тешко је и оценити како и колике вредности имају школе за образовање слепих. А то је, без сваке сумње, и у интересу саме те установе добро, да што већи круг добије јаснији и тачнији појам о њеном уређењу и раду. Ово је у толико потребније, што је већ и код нас први корак учињен за отварање једне такве школе, и према томе имамо разлога да се надамо, да није далеко оно време, кад ћемо и ми почети да учимо наше слепе бољем и достојанственијем животу. А број слепих у Србији није мали. По најновијем попису у Србији има 552 слепих — мушких и женских у разнеме добу старости¹⁾. Они сви данас иду од вашара до вашара, од сабора до сабора, и прошњом заслужују хлебац, док њихови слепи другови у другим земљама, с којима се Србија не може ни сравњивати у индустријском погледу као образовани људи и вични мајстори раде разне занате, и живе од своје зараде, као и њихова оката браћа. Па и ако је у свима овим другим земљама свака струка и сваки занат препуњен радним и вичним снагама за разне послове, те слепи имају да се боре са великом конкуренцијом на сваком пољу рада,

¹⁾ Ако су ови статистички податци тачни — у шта ми морамо веома јако да сумњамо, узимајући у обзир просечни број слепих према окатима у другим државама — онда је Србија најсрећнија држава на целој земљи што се тиче броја слепих. Јер, док у другим државама долази по један слеп на 1100 или највише 1500 окатих, (По Др. Скробицком у неким руским губернијама долази један слеп на 800 па чак и на 500 окатих), дотле би у Србији, ако је горња цифра тачна, долазио један слеп тек на 3442 оката. То би била необична срећа. И још би веома интересантно било тачније познати и те прилике, које су училиле те ми, срећом, овако много одступамо од осталих земаља у броју слепих. Ми ћемо се на ово доцније још једном вратити, и онда ћемо и цело ово питање јасније и опширније изложити. За сад само напомињемо, да је горњи број слепих, према броју становника у Србији сувише мали.

опет они, поред свију тих тешкоћа, зарађују толико, да често живе од своје зараде, без никакве друге помоћи. А кад се толика важност даје образовању слепих, и кад се толико троши на њихово васпитање у државама, које имају сувише како интелегенције тако и фабрика и занација за све могуће израђевине и потребе, онда нам се и само каже, како би и колике би вредности имало, кад би и наших 552 просјака било претворено у толико интелигентних и добрих занатлија. По томе је сасвим јасно, да школе за образовање слепих имају велике вредности и користи за цело друштво баш и онда, кад бисмо одбацили све хуманитарне и остале разлоге због којих се оне подижу, па их посматрали, као једну друштвену установу, са чисто материјалног, економског гледишта. И баш овај други разлог, чини нам се, да је код нас много јачи, него ма и у којој другој држави, у којима већ постоје такве школе. А већ што се тиче хуманитарности и осталих обзира, због којих се захтева образовање слепих, ваљда нико у Србији не може тврдити или желети, да у нашег народа има мање човечности него у других.¹⁾

Ми сматрамо, да ће и ово неколико кратких напомена бити довољно, да правда нашу намеру, што смо предузели, да на овом месту изнесемо једну кратку слику о школама за образовање слепих. Нама се чини, да је ово једно од оних питања, која имају интереса за све кругове друштвене, а нарочито за оне, који се баве школским послом у опште; јер ови други наћи ће овде, поред осталог још и много корисних ствари за свој стручњачки посао.

Ми сматрамо као главни задатак, да овде изнесемо шта се и како се учи у таким за-

¹⁾ Идеју о отварању једне школе за образовање слепих у Србији, најпре је покренуо г. Др. Владан Борђевић. Он је пре неколико година, обишао повисе најбољих школа те врсте у Немачкој и Аустрији, и у главноме проучио њихово уређење и рад, па је онда предложио министарству унутр. дела, те је оно послало два питоца на страну, који о државном трошку ову струку изучавају. У исто време г. Др. Владан је то исто учинио и за подизање једне школе (завода) за образовање глувонемих у Србији.

водима, и после да покажемо какав је цео резултат свега образовања слепих, које они добијају у својим школама. Али пре него што то учинимо, ми ћемо укратко разгледати

какав је био положај слепих у разна времена и код разних народа, докле још није било никаквих школа за њихово образовање.

(Наставиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

У италијанском државном буџету за ову 1886. годину одређено је 30 милиона динара на апсане, а 23 милиона на школе!

Школе у Риму. По извештају општинске управе биле су 1883—84 год. у Риму 132 школе са 673 разреда. У школама било је уписано 22.800 ђака, од ових походило је школу до краја године 17.620; у старије разреде преведено је 11.940 ђака. У години 1884—85. било је 141 школа са 798 разреда. Уписаних ђака било је 23.959; од ових походило је школу до краја године 19.070 ђака а у старије разреде преведено је од њих 13.030.

Нови похођачи енглеских музеја.

Инглиској палати лордова поднет је предлог, да недељом публици буду отворени Бригански музеј и Национална галерија. Пример провинцијалних вароши у Инглиској у овом случају може јемчити за корист и успех овог поступка у погледу на друштвени морал и здравље. Тамо се недељом не затварају ни музеји ни библиотеке ни уметничке галерије, и показало се да раднички свет радије троши своје празнично време на слике и статуе, него на таверне. Његова имаовина толико добија, колико крча губи.

Универзитет у Лајпцигу почиње ове године свој летњи течај 16. (28.) Априла. Факултети његови броје 173 доцента, и то: 64 редовна, 49 ванредних и хонорарних професора, и 60 приватних доцената, од којих су 32 само на медицинском факултету.

Америка — колевка човечанства. До сада се мислило да је Нови Свет био настањен насељенима из Азије, али многобројни налази доисторијског времена доводе на закључак, да је америчко насељење исто тако старо, као и јевропско. Ову је претпоставку енглески антрополог Фловер узео као основу својим даљим испитивањима, и по њихову резултату излази да је индојевропска раса дошла у Јеврону са запада.

Петроградски универзитет у 1885-86 школској години.

Свега наставника на универзитету (професора, приватних доцената и лектора), има 111, уз које долази и 29 помоћника; администрација универзитета броји 41 лице. — Свега ученика 1. Јануара 1886. било је 2,280, осем 146 приватних слушајалаца, те с њима дакле свега 2.426. По факултетима они су распоређени овако (друга цифра казује број ученика у факултету прошле године): у истор-филолошком фак. 252—263; у одсеку природних наука 437—552, у одсеку математ. наука 531—485; у правничком факулт. 981—906 и у факултету источних језика 79—76. Од њих су било: веће православне 1551, једноверци — 6, јермено-грегоријанци — 21, католици — 286, лутерани — 124, реформати — 19, Јевреји — 268, мухамедовци — 5 ученика. По томе је било: православних 68%, католика 12,55% и Јевреја 11,75% — Ишло је у току пр. године по свршеном курсу 321, и пре свршеног курса 319 ученика. — У год. 1885. довршили су курс и проглашени: на «ступањ кандидата — 212, а у положај «првог (д'ђивствитељнаго) студента» — 83, — Стипендија и помоћи било је издато 577-орици ученика, 76.845 руб. и 38 коп.; у тој суми било је државних стипендија 43.627 рубаља 301-ом ученику. — У год. 1885. из државне благајнице било је издато на универзитет свега 464.922 рубаље, а угрошено 435.207 руб. одакле 240.948 руб. на плату универс. особља. За слушање лекција било је сакупљено 68.968 рубаља, а хонорарне суме у корист професора и предавача — 36.023 рубаље. — Већ има неколико година како стоји у петрогр. универзитету «Ученичко научно-литературно друштво», основано иницијативом професора О. О. Миллера, који му је од прве године предавач. У прошастој години друштво је бројало 5 почасних 190 правих чланова; међу њима је 61 филолог 68 правника, 15 математичара, 40 природњака и 6 источњака (год. 1884. била су 3 почасна и 172 права члана). Заједничких скупова друштвених чланова било је у год. 1885. свега 12, по 6 у сваком полугодишту; на тим скуповима расправљани су редовни послови, подношени разни научни извештаји и читани литерарни производи друштвених чланова. У првом полугодишту било је 16, у другом 11 извештаја; сами су аутори прочитали 6 песничких производа. Већих научних реферата, читаних у великој универзитетској аудиторји, на које се пуштају

и други ученици да слушају, осем друштвених чланова, било је по 8 у оба полугодишта. Теме рефератима биле су ове: «Карактер државног уређења и управе Русије у XVI веку», «женски типови Достојевскога», «Народно образовање и књижевност за народ». «Градови у Русији и живот њиховог становништва у XVI веку». «О звездама падалицама», «О животу и природи у калмучким степанама» — Библиотека овога друштва бројала је до 1 Јануара 1886. год 1910 дела у 3.142 свеске, добијала 11 руских и 12 иностраних периодских издања; све се готово књиге добивају поклоњима; новчана средства друштву су долазила од чланских улога и од сума, добивених за продају друштв. издања и библиотечких дублета; тим се новцем наручују и повезују књиге и журнале. До 1 Јан. 1886. било је у каси 153 р. и 83 к. (до 1 Јан. 1885, била је 201 р. и 54 к) —

— Друго је ученичко друштво на универзитету Ђачки «физио-математички кружок.» Његови се скупови држе по нарочитом допуштењу председника друштвеног, професора Петрушевског, обично у аудиторији физичког кабинета. У пр. 1885.

год. било је скупова свега 12, на којима су прочитана 43, делом самостална ученичка рада, а делом извештаји о прочитаним делима научним. Од целокупног броја ових прилога била су 33 из чисте математике (анализе и геометрије).

— Као и прошлих година Ђачки физио-математички кружок издавао је и ове године «записке ученика физио-математичког факултета». Журнал је излазио у табацима, и издање још није довршено. У изашлим већ табацима, има око 12 повећих чланака ученичких. Број уписника на журнал био је 98. Издаци друштвени били су: 1. на држање скупова и 2. на издавање журнала; за прво је утрошено 58 руб. и 80 коп. а за 9 штамп. табача изашлих «Записака» по 500 егземплара издато је око 245 рубаља. Факултет је издао овом кружку 200 рубаља помоћи за ово издање. Кружок има и своју малу библиотеку, састављену од поклоњених књига, које му приложише г.г. професори петроградског и кијевског универзитета. — Царски петроградски универзитет ступио је 1886 у 68. годишцу свога живота,

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Ове године 14. Јануара на Св. Саву посетиоци основних школа учинили су и прилоге школама. Тако :

1. У теразијској мушкој школи пало је прилога 124·80 динара а у теразијској женској школи 123·50 динара.
2. У палидулским школама 123·70 динара.
3. У савској мушкој школи 154·50 динара, а у савској женској школи 188·50 динара.

У корист Ђачког фонда у Вел. Градишту. — Пок. Петар Братинчевић, бив. Ђурчија из Великога Градишта, завештао је фонду сиромашних ђака у Великом Градишту, своју кафану са зградама и едиком, која постоји у истом месту.

Поклон у књигама. — Ђорђе Недељковић, председник општине и Стојан Тајсеп, механичар из Миловаца (окр. руднички) поклонили су две књиге: «Познавање Природе за ученике III разреда», да се раздаду сиромашним ученицима миловачке школе.

У школи тополској. — На Св. Саву ове године по свршеном црквеном обреду прославе светосавске у школи тополској присутни гости приложили су 42 динара и 85 пара на помоћ сиромашним ученицима исте школе.

У школи Ново-Ханској. — На Св. Саву ове године после свршеног водоосвећења и сечења колача и остале свечаности, присутни гости следећу примеру г. начелника среског и његовог особља, приложили су на помоћ сиромашним ученицима исте школе 17 динара и 50 пара.

У Александровачкој школи приредили су наставници на Св. Саву ове године забаву, на којој је пало чистог прихода 55·95 динара, која је сума одређена на помоћ сиромашним ученицима.

У Врзој Паланци на забави, коју су наставници приредили на Св. Саву ов. год у корист фонда сиромашних ђака, пало је чистог прихода 66·40 динара.

У школи бањанској у округу ваљевском посетиоци школе на Св. Саву ове године приложили су 71·50 динара у корист касе школе.

Г. Јован М. Петровић, свештеник, поклонио је школи тополској једну карту — планиглоб — у вредности 10 динара и икону Св. Јована Крститеља у вредности 2·50 динара